

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Utbildnings- och forskningsnämnden för lärarutbildning
Lärarprogrammet, examensarbete 10 poäng

Det oändliga arbetet -en litteraturstudie om lärares arbetstid

Ida Svensson och Linda Widmark

LAU350

Handledare: Lennart Svensson

Examinator: Daniel Seldén

Rapportnummer: VT-06 2480-4

ABSTRACT

Examinationsnivå:	Examensarbete (10 p.)
Titel:	Det oändliga arbetet – en litteraturstudie om lärares arbetstid
Författare:	Ida Svensson och Linda Widmark
Termin och år:	Vårterminen - 06
Institution:	Sociologiska institutionen vid Göteborgs universitet
Handledare:	Lennart Svensson
Rapportnummer:	VT 06-2480-4
Nyckelord:	lärare, arbetstid, tidsdisponering, skolorganisation, komplexitet.

Syfte:	Uppsatsens syfte är att med utgångspunkt i teorier, tidigare forskning och undersökningar gällande arbetsvillkor sett ur lärares perspektiv, belysa relationen mellan de regelverk som styr och den faktiska disponeringen av arbetstiden.
Huvudfråga:	<p>Vår övergripande problemformulering är: <i>Hur ser relationen mellan styrande regler för arbetstiden och den faktiska verkligheten ut?</i> Vi har utgått från följande underliggande frågor:</p> <ul style="list-style-type: none">➤ Vad styr arbetstiden?➤ På vilket sätt disponerar lärarna sin arbetstid?➤ Vad bestämmer den faktiska tidsdisponeringen?
Metod:	Dessa frågor ligger som grund för vår uppsats genom att utgöra de teman för vår kvalitativa innehållsanalys. I den analyseras texter och undersökningar i syftet hitta mönster och uppgifter som antingen stämmer samman eller inte stämmer samman i de olika texterna.
Resultat:	Studien visade att de statliga och fackliga regelverk som styr arbetstiden är utformade så att de ger tolkningsfrihet. Arbetstiden används mest till arbetsuppgifter med stark koppling till eleverna. Fördelningen av arbetet bestäms av en rad faktorer såsom traditioner, prioritering, sociala kontakter och skolans organisation med mera. Det visar att skolan är en komplex organisation, med många styrkällor.
Betydelse för läraryrket:	För att kunna förbättra arbetsvillkoren för lärare och elever, och i förlängningen skapa bättre lärandemiljöer vilket i sin tur medför förbättrade resultat i förhållande till målen, måste man analysera de förutsättningar som finns för den faktiska verksamheten.

INNEHÅLL

1. INLEDNING	3
2. BAKGRUND	3
3. SYFTE	4
3.1 Problem	4
4. STYRDOKUMENT	4
4.1. Lagar	4
4.2. Lärares arbetstidsreglering	5
4.2.1. Årsarbetstid	5
4.2.2. Reglerad tid och förtroendearbetstid	5
4.4.3. Övertid	5
4.5.4. Raster och pauser	5
4.3. Lpo 94, Kursplan och timplan	6
5. TIDIGARE FORSKNING OCH TEORI	6
5.1 Tidigare forskning	6
5.2 Teori	10
5.2.1 Tid	10
5.2.2 Skolan och tiden	11
5.2.3 Styrkällor	11
5.2.4 Skolan som institution och organisation	12
6. METOD	14
6.1 Val och motivering av metod	14
6.2 Redogörelse för analysmetod	15
6.3 Avgränsning och val av texter/undersökningar	15
6.4 Källkritik	15
7. RESULTAT	16
7.1 Vad styr arbetstiden?	16
7.2 På vilket sätt disponerar lärarna sin arbetstid?	18
7.3 Vad bestämmer den faktiska tidsdisponeringen?	21
7.3.1 Tidsenheter	22
7.3.2 Prioritering	23
7.3.3 Skolans organisation	24
8. SLUTDISKUSSION	25
8.1 Centrala- och lokala styrdokument	25
8.2 Arbetsuppgifternas disponering	26
8.3 Skolan som organisation och institution	27
9. REFERENSER	29
10. BILAGOR	31

1. INLEDNING

Vad händer i skolan efter att barnen gått hem? Lärarrummet, ett förbjudet territorium där lärarna sitter och skvallrar och äter kakor? ”Lärarna har det allt bra, sommarlov, sportlov, de ska inte gnälla.” Känner du igen dig? Kanske har du själv tänkt tanken eller hört kommentarer liknande dessa från andra?

De flesta av oss har ett förhållande till skolan och dess värld genom egna erfarenheter och upplevelser. Dessa erfarenheter ligger till grund för hur man som individ betraktar skolan. Som lärarstudent upplever vi skolan sett med andra ögon än som exempelvis grundskoleelev eller förälder. Under utbildningen har vi börjat krasa på ytan och så smått fått tillträde till det där låsta lärarrummet och en inblick i vad som pågår i skolan utanför själva klassrummet. Vi får en inblick i kringverksamheten¹ och därmed tillträde till diskussioner och resonemang som speglar en mer komplex bild av skolan än vad vi upplevt förut. I detta nya sätt att som högskolestudent möta skolan kastas man in i den verklighet som ofta diskuteras i media och i samhället i stort, vart är skolan på väg, utbrända lärare, kunskaper kontra värdegrundsfrågor och så vidare. Kraven från olika parter verkar oändliga och tiden med eleverna endast en liten del av själva arbetet. Genom våra erfarenheter från den verksamhetsförlagda utbildningen har vi upplevt att arbetstiden ska räcka till så mycket. Varje ny lapp i facket som inbjöd till projekt eller medverkan i undersökningar möttes med en suck från personalrummet. När ska vi hinna det? Vilken tid ska jag avvara till detta? Det var genom denna upplevelse av lärares inställning till ”tiden som aldrig räcker till” som väckte vårt intresse för ämnet.

2. BAKGRUND

Med utgångspunkt i nittioalets nedskärningspolitik blev klasserna allt större och resurser drogs in. I samband med detta infördes en ny läroplan som i sig medförde ett större fokus på kringverksamheten i form av bland annat ett ökat kollegialt samarbete och krav på kompetensutveckling (Arbetslivsinstitutet 2000). Omstruktureringen innebar också en förändrad arbetstidsreglering. Lärares arbetstid är reglerad utifrån ett gemensamt avtal för kommun och landstingsanställda och årsarbetstiden är uppdelad i dels reglerad arbetstid, den tid då läraren är skyldig att vara tillgänglig på arbetsplatsen, samt förtroendearbetstid, då läraren själv bestämmer arbetets utformning (LR² 2003, *Lärarnas arbetstid – en lathund*). Många lärare med flera års erfarenhet menar att arbetsvillkoren försämrats och att tiden för de ökade kraven inte räcker till (Westlund, 1998).

Skolan är en viktig del av den svenske medborgarens rättigheter och skyldigheter i och med skolplikt och rätten till en likvärdig skola (Skollagen, kap.1 § 2). Det är samtidigt en del av samhället som ofta granskas och diskuteras i media. Under de senaste åren har man kunnat läsa rapporter som visar en upplevd tidsbrist hos lärarna (Skolvärlden nr.7 2006, s.24) samtidigt som media ofta visar bilden av hur färre elever idag klarar kraven för godkänt vid grundskolans slut. Vi tolkar att målet med läraruppdraget är att skapa förutsättningar för att eleven ska klara att nå de mål som finns formulerade i styrdokumentet. För att nå målen krävs förutsättningar och villkor för professionalitet. Tiden blir i detta sammanhang ett sätt för skolledare och politiker att kontrollera och avgränsa arbetet. Den är samtidigt för lärare ett arbetsvillkor sett som begränsning såväl som tillgång. För att kunna utveckla och förbättra

¹ Med kringverksamhet menar vi den del av läraryrket som inte är direkt kopplat till själva undervisningen.

² LR är en förkortning av Lärarnas Riksförbund och vi använder denna förkortning i fortsättningen.

lärares arbetsvillkor och därmed kvaliteten på arbetet är det av stor vikt att belysa hur lärare i verkligheten disponerar sin arbetstid för att uppnå målen.

3. SYFTE

Syftet med uppsatsen är att med utgångspunkt i teorier, tidigare forskning och undersökningar gällande arbetsvillkor sett ur lärares perspektiv, belysa relationen mellan de regelverk som styr arbetstiden och den faktiska disponeringen av arbetstiden.

3.1 Problem

Vår övergripande problemformulering är: *Hur ser relationen mellan styrande regler för arbetstiden och den faktiska verkligheten ut?* Vi har utgått från följande underliggande frågor:

- Vad styr arbetstiden?
- På vilket sätt disponerar lärarna sin arbetstid?
- Vad bestämmer den faktiska tidsdisponeringen?

4. STYRDOKUMENT

Det finns olika regelverk som ligger till grund för lärares möjligheter, skyldigheter och begränsningar i utförandet av sitt yrke. På nationell nivå finns allmänna arbetslagar och skollagen, statligt utformade styrdokument för skolan i form av läroplanen för det obligatoriska skolväsendet, Lpo 94 samt kursplaner och timplaner för varje specifikt ämne. På kommunal nivå finns skolplaner, fackliga avtal och vidare ut till den enskilda skolans arbetsplaner och personalscheman som ger förutsättningar för arbetsvillkor. Arbetstiden som begränsning och tillgång finns bestämd i de styrdokument som följer nedan.

4.1 Lagar

Den svenska skolplikten utgör ett för lärarna viktigt arbetsvillkor. I skollagen kapitel 3 § 11 står att läsa:

Ingen är på grund av skolplikt, som fullgörs inom det offentliga skolväsendet för barn och ungdom, skyldig att gå i skolan för att delta i obligatoriska inslag i utbildningen mer än 190 dagar per läsår eller att någon dag delta i sådana inslag mer än åtta timmar eller, i de två lägsta årskurserna sex timmar.

Arbetsmiljölagen anger krav och skyldigheter beträffande arbetsmiljön. Dess syfte är att förebygga ohälsa och för alla yrkesverksamma sträva efter en god arbetsmiljö såväl fysisk som psykosocial. Om arbetstiden finns bestämmelserna i arbetstidslagen (1982:673), vilken har till syfte att skydda arbetstagare från skadlig arbetsbelastning (Arbetsmiljölagen 2005, s.13-19). Denna ligger till grund för det regelverk som lärarnas fackförbund slutit med Svenska Kommunförbundet angående lärares lön och allmänna anställningsvillkor. Detta avtal kallas för Överenskommelse om lön och allmänna anställningsvillkor – ÖLA 00 (Lag och avtal - Avtal för lärarområdet 2001, s.15).

4.2 Lärares arbetstidsreglering

4.2.1 Årsarbetstid

Enligt ÖLA 00 har lärare samma årsarbetstid som andra yrkesgrupper. Antalet timmar är beroende på hur årets helger infaller men en genomsnittsbereäkning visar att det är 2007 timmar baserat på 40 timmar per helgfri vecka (LR 2003, *Lärarnas arbetstid – en lathund*). Beroende på ålder har man olika lång semester vilket innebär att en genomsnittlig bereäkning, baserad på dagens lärarkårs ålderssammansättning, ger en årsarbetstid på 1767 timmar (Lag och Avtal 2001, s.50). Eftersom skolan som organisation är indelad i terminer innebär det att dessa timmar ska delas upp på färre veckor än hos andra arbetstagare. Den genomsnittliga totala arbetstiden per vecka blir därför 45,5 timmar (LR 2003, *Lärarnas arbetstid – en lathund*).

Under vissa perioder där belastningen är hög, exempelvis vid utvecklingssamtal eller nationella prov, kan tidsuttaget vara större vilket kompenseras med ett mindre tidsuttag vid ett tillfälle där arbetsbelastningen är mindre. För att förebygga en alltför ojämn arbetsfördelning samt för att kunna försäkra sig om att planerade arbetsuppgifterna kan rymmas inom den tänkta tidsramen delas arbetsperioden³ in i minst tre perioder (HÖK Lag och avtal – avtal för lärarområdet 2005, s.28). (Lärarnas riksförbund 20060508, Hans Björkman)

4.2.2 Reglerad tid och förtroendearbetstid

Den tid av årsarbetstiden som läraren ska stå till arbetsgivarens förfogande är den så kallade reglerade arbetstiden, vilken består av 1360 klocktimmar. Dessa timmar ska fördelas på 194 dagar per år. Dagar ska förläggas under eller i anslutning till elevernas skolår. Antalet fullgjorda arbetsdagar ligger till grund för bereäkning av semesterlön. Lärares semester ska huvudsakligen förläggas till elevernas lov (Läraryrket 2004, s.11). Inom den reglerade tiden finns utrymme för kompetensutveckling med ett riktmärke på 104 timmar per anställd och verksamhetsår. Denna tid ska planeras tillsammans med skolledning i ett schema som tydligt visar arbetsdagens början och slut. Resten av tiden är alltså förtroendearbetstid, vilket innebär att den är oreglerad vad gäller tidpunkt, placering och till viss del också innehåll. Att den är oreglerad betyder även att den står utanför gällande regelverk (LR 2003, *Lärarnas arbetstid – en lathund*).

4.2.3 Övertid

Lärare har rätt till ersättning vid beordrat övertidsarbete. Eftersom förtroendearbetstiden står utanför ramarna för reglering gäller ersättning endast den reglerade arbetstiden. Oftast utgår ersättning i pengar men om båda parter kommit överens kan ersättning i form av ledighet förkomma (LR 2003, *Lärarnas arbetstid – en lathund*).

4.2.4 Raster och pauser

”Med raster förstås sådana avbrott i den dagliga arbetstiden under vilka arbetstagarna inte är skyldiga att stanna kvar på arbetsstället.” (Arbetstidslagen 2005, § 15) Med raster menas alltså ett längre avbrott i arbetstiden, oftast delas den reglerade arbetstiden av en lunchrast mitt på dagen som bör vara minst 30 minuter. Raster ska schemaläggas av arbetsgivaren på förhand så att man inte arbetar mer än fem timmar i följd. Dessa raster räknas in i arbetstiden. Den reglerade arbetstiden ska planeras så att det finns möjlighet till pauser utöver rasterna.

³ Med arbetsperiod avses den tidsperiod av verksamhetsåret som inte utgör ferieperiod. (ÖLA 00 - Lag och avtal s.51)

Under dessa pauser får man till skillnad från vid rasterna inte lämna skolan. Oftast sker dessa pauser när eleverna har sina raster. Dessa pauser räknas in i arbetstiden (Arbetstidslagen 2005, s.41).

4.3 Lpo 94, Kursplan och timplan

Läroplanen för det obligatoriska skolväsendet, Lpo 94, har utfärdats av regeringen till syfte att beskriva skolverksamhetens värdegrund, mål och riktlinjer för arbetet. Läroplanen består dels av strävansmål, vilket innebär riktningen på arbetet och dels uppnåendemål, det vill säga de mål eleven lägst ska ha uppnått efter genomgången grundskola (Lpo 94). Kursplanerna anger målen för varje enskilt ämne. Dessa mål formuleras av regeringen och anger strävansmål och uppnåendemål, dels för det femte skolåret och dels för avslutande år nio. På så sätt kompletterar kursplanerna den mer övergripande läroplanen. (www.skolverket.se, kursplaner och betygskriterier 20060509). Grundskolan har en timplan som visar den minst garanterade tid som eleverna har rätt till lärarledd undervisning i varje ämne. Timplanen visar hur många timmar om 60 minuter varje ämne omfattas av.

I varje kommun ska det utarbetas en skolplan som visar synen på utveckling och organisation. Denna skolplan, med förankring i läroplan och kursplaner, är utgångspunkten för den enskilda skolans arbetssätt och verksamhetsplanering, vilken ska formuleras i form av en lokal arbetsplan. (Exempel på en lokal arbetsplan finns under bilaga 1)

Kommunens skolplan och skolans arbetsplan kan sägas vara den naturliga platsen för att formulera grundläggande avsikter om tidsanvändningen för ett optimalt lärande. Hos mycket få av de granskade huvudmännen påträffas lokala tidsstrategier utsagda i dokument. Tidsdimensionen är också sällsynt när det gäller att i planer ange avstämningpunkter för att göra insatser eller uppnå mål.

(Skolverket 2003, *Om tid och lärande* s.13)

5. TIDIGARE FORSKNING OCH TEORI

5.1 Tidigare forskning

Här följer en presentation av de studier som kommer att analyseras i uppsatsen. Resultaten av studierna och problematiseringen/analysen presenteras i resultatdelen.

Eva Gannerud, lektor i pedagogik beskriver i sin avhandling *Lärarens liv och arbete i ett genusperspektiv* (2001) tjugo erfarna kvinnliga lärares upplevelse av sin arbetssituation och vardag. Hon har använt sig av upprepade intervjuer följt av reflektion och samtal. Avhandlingens resultat visar att lärarna upplever svårigheter med att dra tydliga gränser mellan arbete och privatliv. Både privatlivet och yrkeslivet kännetecknas av omsorg och ansvar vilket leder till att gränserna suddas ut. Gannerud tittar på läraryrkets olika delar. Hon kategoriserar arbetet i fyra olika dimensioner, den pedagogiskt-didaktiska, vilken innebär bland annat undervisning, ämnesinnehåll, arbetssätt och planering av undervisning. Till den sociala dimensionen räknas de arbetsuppgifter som handlar om relationer till elever, föräldrar och arbetskamrater. Den emotionella dimensionen är den som skapar förtroende och samarbete mellan läraren och enskilda personer. Den sista delen kallar Gannerud för den administrativa dimensionen, vilken innehåller administrativa och organisatoriska uppgifter av olika slag. Gannerud ser på dessa kategorier som beroende av varandra och därmed svåra att i verkligheten skilja åt. Alltså ses läraryrket som något mycket komplext. I följande forskning beskrivs yrkets innehåll mer kategoriserat i begrepp som raster, förtroendetid och planeringstid.

Ulla – Karin Nordänger har skrivit avhandlingen *Lärares raster – innehåll i mellanrum* (2002) som visar på att lärare sällan har rast då de ägnar stor del av den tiden till fortsatt undervisning. Undersökningen är gjord genom att 144 lärarstudenter, på sin första verksamhetsförlagda utbildningsperiod, får till uppgift att observera sina lokala lärarutbildare när de har rast. Lärarstudenterna ser här ett sorts osynligt kontrakt som finns mellan lärare och elever som innebär att lärarna alltid är tillgängliga. Inte en enda gång såg studenterna att lärarna nekade eleverna när de sökte kontakt på lärarnas raster. Mellan en fjärdedel och hälften av rasten hade generellt förflutit när läraren kom ifrån klassrummet, och cirka 20 procent av de observerade lärarna blev kvar i klassrummet under hela rasten. När och om lärarna kommer till personalrummet beskrivs den vistelsen som konferenstid av studenterna, då flertalet lärare aldrig sätter sig ner eller aldrig fikar. Denna tid ägnas åt kontakter av olika slag såsom föräldra- och skolledningskontakter. Studenterna upplever att lärarna jagar och jagas under sina raster, såväl av elever som av annan personal på skolan och föräldrar.

Nordänger (2002) skriver att lärarnas raster var något som fanns förr men som nu har försvunnit. Hon tar upp den förändring som skett i skolan som medfört en rad nya arbetsuppgifter, de så kallade "runtomkring" – uppgifter eller kringverksamheten som en eventuell anledning till att lärarna nästan inte har raster idag. Denna problematik skriver även Per Lindqvist om i sin avhandling *Lärares förtroendearbets tid* (2002). Han har gjort en undersökning som bland annat visar att lärarnas ständiga tillgänglighet och kringverksamhet resulterar i stressade lärare. Lindqvist har med hjälp av dagböcker, intervjuer och enkäter försökt att ta reda på vad lärarnas förtroendearbets tid innehåller. Han har fått se en yrkeskår som aldrig känner sig färdig för dagen och som upplever att de har ett arbete som aldrig tar slut. Hur lärarna hanterar upplevelserna av jobbet som aldrig tar slut är olika, och Lindqvist menar att skillnaden verkar ligga i hur snabbt de ser resultat av de egna handlingarna. Avhandlingen har till syfte att generera en grundad teori om lärares arbete och då med utgångspunkt i förtroendearbets tiden. Avhandlingen går på ett omfattande sätt igenom vad en grundad teori innebär och hur arbetet fram till teorin skall göras.

En annan del av lärarnas arbetstid är planeringstiden som Staffan Stukats avhandling *Lärares planering – under och efter utbildningen* (1998) handlar om. Stukat ställer sig kritisk till dagens lärarutbildning vad det gäller området planering, där han anser att ämnet behandlas allt för försiktigt och passivt. Han beskriver att det inte finns några enkla svar på hur lärare planerar sin undervisning eller hur man ska lära ut att planera, vilket resulterar i liten uppmärksamhet på lärarutbildningen. Avhandlingen visar att de flesta lärarstudenter lär sig planera på sin verksamhetsförlagda utbildning men framför allt när de börjar jobba. Lärarnas första arbetsår resulterar i att lärarna lär sig planera, vilket Stukat ifrågasätter då han anser det vara för sent. Stukat har i avhandlingen följt lärarstudenter under deras studietid och sedan under deras första arbetsår. Han har också gjort en omfattande undersökning av planeringens plats i styrdokumentet och i tidigare forskning.

I mars 2002 genomförde Lärarnas Riksförbund en arbetsmiljöundersökning med namnet *Hur har lärare och studie- och yrkesvägledare det på jobbet – och hur skulle de vilja ha det?* Orsaken till att denna undersökning gjordes grundades på LR:s kongress år 2000. Då antogs ett antal strategiska mål, ett av dessa var att LR:s medlemmar skulle få en minskad arbetsbelastning. Till detta skapades en speciell projektgrupp som fick till uppgift att finna åtgärder till stöd för det lokala arbetsmiljöarbetet i kommuner och skolor. Enkäten har till uppgift att kartlägga medlemmarnas arbetsförhållanden och att ge dem möjlighet att lyfta

fram goda exempel på hur man lokalt hanterar befintliga problem i arbetet. Avsikten är att enkätsvaren skall ge LR utgångspunkter för fortsatt arbete med arbetsmiljön.

För att LR skulle nå ett representativt urval av sina medlemmar skickades enkäten ut till 1247 personer, varav 1047 lärare och 200 studie- och yrkesvägledare. De ville genom den fördelningen av enkäterna skapa ett "lilla LR", alltså fördela enkäterna på det antal medlemmar som ingår i yrkeskategorin lärare respektive studie- och yrkesvägledare. Enkäten bestod av totalt 30 frågor, såväl helt öppna som med givna svarsalternativ. Det fanns också utrymme för medlemmarna att ha egna synpunkter och kommentarer. Svarsfrekvensen ligger i undersökningen på 70,5 procent för lärare och 60,5 procent för studie- och yrkesvägledare.

I mars 2003 följde Lärarnas Riksförbund upp med en ny arbetsmiljöundersökning som fick namnet *Personalen - den viktigaste resursen. Hur har lärare och studie- och yrkesvägledare det på jobbet – och vad krävs för att det ska bli bättre?* Undersökningen görs i ljuset av de uppgifter som Arbetsmiljöverket presenterat tidigare under år 2003. Deras uppgifter visar att kvinnliga lärare har fått problem som till 32 procent beror på arbetet, så kallade arbetsorsakade problem, under de senaste tolv månaderna. Detta ser Lärarnas Riksförbund allvarligt på och ställer följdfrågor till dessa uppgifter som används i 2003-års arbetsmiljöundersökning. Exempel på frågor är:

- På vilket sätt anpassas arbetslivet efter kvinnornas förutsättningar?
- Hur tillämpas arbetsmiljölagens kapitel 2, 1 §, som säger att arbetsförhållandena skall anpassas till människors olika förutsättningar i fysiskt och psykiskt avseende?

Antalet enkäter som skickades ut till medlemmarna var något färre än året innan. Undersökningen gjordes på samma sätt och enkäten innehöll 41 frågor, såväl helt öppna som med givna svarsalternativ. Utrymme gavs också denna gång till egna kommentarer och synpunkter. Svarsfrekvensen av enkäterna ligger på 76,8 procent för lärare och 68 procent för studie- och yrkesvägledare.

För tredje året i rad har Lärarnas Riksförbund genomfört en omfattande arbetsmiljöundersökning. Arbetsmiljöundersökningen mars 2004 har namnet *Se den enskilde medarbetaren och anpassa arbetet! Lärare och studie- och yrkesvägledare beskriver sitt arbete.* Den har inte riktigt samma genomförande som de två föregående undersökningarna då denna är ändrad vad det gäller frågorna rörande arbetstiden. Då Lärarnas Riksförbund fått synpunkter på dessa frågor har de denna gång utarbetat separata enkäter för de båda yrkeskategorierna. Lärarenkäten bestod av 51 frågor och vägledarenkäten av 47 frågor, såväl helt öppna som med givna svarsalternativ. Eftersom arbetstidsregleringen är olika för lärare och vägledare fanns vissa frågor om arbetstid inte i vägledarenkäten, därav skillnaden av antalet frågor. Även i denna undersökning fanns möjlighet till egna kommentarer och synpunkter. Svarsfrekvensen för 2004-års enkät ligger på 72,3 procent för lärare och 73,7 procent för vägledare.

Hinder och möjligheter för lärare i dagens skola heter det underlag för arbetsvärdering som Arbetslivsinstitutet Syd började genomföra under hösten 2000. De hade då fått i uppdrag att kartlägga arbetsuppgifter och arbetsbelastning bland lärare. Undersökningen genomfördes med hjälp av skattningar och subjektiva data i lärarenkäter. Enkäterna utformades så att möjlighet fanns att gradera lärarnas arbetsbelastning beroende på vilken lärarkategori de tillhörde. Undersökningen genomfördes på gymnasiet där lärarkategorierna innebär

ämnestillhörighet, inte ålderskategorisering av barnen. Syftet med denna undersökning var att göra en opartisk analys av arbetsförhållandena i skolan och att försöka omsätta den praktiska verkligheten i siffror. Resultatet av undersökningen är tänkt att kunna användas som underlag vid utveckling av arbetsorganisationen och vid fördelning av arbetsuppgifter.

Carola Aili, lektor vid högskolan i Kristianstad har tillsammans med doktoranden Göran Brante, arbetat med rapporten *Qualifying Teacher Work- Everyday Work as Basis for the Teacher professions Autonomy*, där de studerat hur lärare fördelat, prioriterat och organiserat sina arbetsuppgifter i förhållande till den tid som finns till förfogande. Rapporten är färdig men ännu inte publicerad i sin helhet. Aili och Brante har som utgångspunkt i arbetet synen på läraryrkets professionaliseringsprocess. Frågan de ställer sig är om det finns faktiska möjligheter för lärare med tanke på den organisation och de arbetsvillkor som råder idag, att arbeta på ett sätt som uppfyller de krav som ställs på ett professionaliserande av yrket. Författarna vill titta på resultaten i förhållande till lärarnas bakgrund såsom genus, typ av lärare samt erfarenhet i yrket. För att ta fram faktiska fakta om disponeringen av arbetstiden utvaldes slumpvis ett sextiototal grundskole- och gymnasielärare i tre kommuner. Dessa fick klockor till sitt förfogande som cirka 30-40 gånger per vecka (under lärarens reglerade arbetstid) gav ifrån sig en signal då läraren så detaljerat som möjligt skulle svara bland annat på frågan, vad gör du just nu? Meningen var att lärarna utförligt och med detsamma skulle beskriva exakt vad de gjorde. Resultaten har delats in i kategorierna kvalificerat arbete, t ex kompetensutveckling, reflektion, och okvalificerat arbete vilket innebär städning, kopiering och så vidare samt halvqualificerat med exempelvis social kontakt med elever och deras föräldrar. Resultaten visar att det okvalificerade arbetet är den mest dominerande kategorin och upptar mest av lärarens reglerade arbetstid.

Skolverket har i rapporten, *Om tid och lärande* (2003), redovisat resultaten av nationell kvalitetsgranskning som gjorts åren 2001 och 2002 gällande tidsanvändningen i förskola, förskoleklass, grundskola, gymnasieskola samt vuxenutbildning. Undersökningen genomfördes i 24 grundskolor, 10 gymnasieskolor samt vid 11 vuxenutbildningar. Information har samlats in genom litteraturstudier, enkäter, intervjuer och observationer. Rapporten belyser vikten av tidens innehåll. Studien visar att upplevelsen bland de medverkande är att fokus bör ligga på att disponera tiden på ett sätt som rymmer väl med att nå styrdokumentens mål, istället för att fokusera på bristande tid. Undersökningen pekar också på att traditioner och invanda mönster leder till att tiden används ineffektivt i förhållande till målen. En viss förändring syns dock på vissa håll där en mer flexibel och målinriktad tidsanvändning visar sig.

En del lärare menar att det inom deras tjänster saknas tid för didaktiska diskussioner om den dagliga verksamheten och att schemats komprimerade struktur hindrar dem från spontana samtal med kollegor. Observationer visar att det för somliga lärare i det praktiska arbetet verkar vara viktigast att tidsramar fylls med aktiviteter. På andra håll bestäms elevernas lärande utifrån uppställda mål och de resultat som nås, oavsett hur lång tid uppgiften kräver.

Läraryrket kom i mars 2004 ut med rapporten *I rättan tid – läraryrket utredning om arbetstid och arbetsorganisation*, där man undersökt lärarnas arbetstider, vilken betydelse dess system har på lärarnas upplevelse av arbetsmiljön samt för yrkets utveckling. Undersökningen gjordes ur tre olika perspektiv, dels det samhälleliga innehållande intervjuer med samhällsforskare och andra intressenter inom samma område, dels ett fackligt perspektiv där läraryrket förtroendemän uttalat sig, samt ett medlemsperspektiv vilket inneburit enkätundersökningar och samtalsgrupper med olika lärarkategorier. Rapporten visar bland

annat att tidssystemen i sig påverkar den upplevda arbetsbelastningen och därmed arbetsmiljön i liten grad och att det istället är arbetets organisation som bör omstruktureras för att få en förbättrad upplevelse av arbetsbelastning. Sett ur ett samhälleligt perspektiv talar undersökningen för resonemang kring en ökad mängd arbetsuppgifter samtidigt som arbetstiden är densamma. Till exempel menar pedagogikforskare Ulla Runesson att läraruppdraget på grund av detta blivit mer otydligt och luddigt och att det sätts för få gränser gällande mängden arbetsuppgifter. Hon säger vidare att det krävs tydlighet och struktur för att därmed fokusera mer på kärnverksamheten istället för kringverksamheten. Ur ett fackligt perspektiv framkom tydligt att arbetets organisation och fördelning bör kunna se olika ut beroende på enskilda förutsättningar som exempelvis elevers behov och lärarkompetens. Lärarna menar att arbetets organisation bör ses över och omstruktureras, exempelvis hävdar de att ämnesindelningen leder till vad de kallar för "snuttifiering" och lärarna eftersträvar istället en flexiblare strukturering av arbetstiden.

Helena Sundström, student vid lärarprogrammet vid Linköpings Universitet år 2002 har i sin C - uppsats *Hur fördelar lärare sin arbetstid?* gjort en undersökning om lärares vardagliga arbete och hur de fördelar sin arbetstid. Genom dagböcker och intervjuer har hon studerat en lärares vardag. Informanten är klassföreståndare i en niondeklass och har cirka fyra års erfarenhet av läraryrket. Hon har dessutom diskuterat ämnet med andra lärare och lärarstudenter. I undersökningen har hon gjort en utredning av vilka olika uppgifter en lärare har i skolan och därefter en uppdelning av hur tiden fördelas mellan dem. I resultatet presenterar Sundström en fördelning av tiden på de olika arbetsuppgifterna. Den visar att undervisning och planering är de delar som tiden används mest till. Resultatet visar även lärares uppfattning av tidsdisponeringen. Hon gör kopplingar till de krav som ställs på lärarens från olika håll och visar därmed prov på yrkets komplexitet.

5.2 Teori

För att få en teoretisk utgångspunkt i vårt arbete med ovanstående forskning har vi undersökt olika centrala begrepp. Vi har även tittat närmre på skolan som organisation som utgångspunkt för vår fortsatta analys.

5.2.1 Tid

Tid är en grundläggande existentiell fråga som är avgörande för hur vi uppfattar världen. Tiden är grunden för vårt praktiska handlande. Citatet som följer exemplifierar den abstrakta form som kännetecknar begreppet: "Vad är tid? Jag vet det om ingen frågar mig. Men om jag vill förklara det, då vet jag inte längre" sagt av Augustinus (citatet hämtat ur Arbetslivsinstitutet 2006:3, s.1, där Rosengren refererar till Johansen, 1984). Citatet visar att vi vet vad tid är genom att vi förhåller oss till den på olika sätt och detta sker då vi tänker *med* tidsbegreppet. Problematiken uppstår dock när vi börjar tänka *om* tiden. Detta skriver Calle Rosengren om i *Tiden som form och upplevelse – om relation mellan tid och arbete* (Arbetslivsinstitutet 2006:3) Rosengren menar att vår vardag hade blivit omöjlig om vi tänkte *om* våra begrepp hela tiden. Han skriver att det är forskarnas uppgift att analysera och problematisera de begrepp som vi dagligen använder oss av, utan att egentligen veta vad det är och betyder. Att tid är något abstrakt visar också nationalencyklopedin i sin förklaring: "Tid, begrepp kring vilken hela vår tillvaro är uppbyggt, men som likväl är nära nog omöjligt att definiera i logiska termer utan att förutsätta att det redan är definierat." (www.ne.se 2005-04-25)

Rosengren beskriver tiden som föränderlig och att den sett olika ut genom historien. Det agrara samhället hade exempelvis en form av konkret tidsuppfattning, då de genom

bondepraktikan levde med de olika årstiderna och de händelser som år efter år återkom. Detta sätt att uppleva tid kallas cirkulär eller cyklisk, här var det naturen, årstiderna, som strukturerade den dagliga tillvaron.

Rosengren skriver vidare att tiden idag är mer abstrakt men att vi förkroppsligat den genom klockan. Denna abstrakta form av tid, som idag är totaldominerande i den västerländska världen, ses som linjär. Detta för att den inte har någon rytm eller variation. Han hänvisar till Lundmark (1989) som menar att klockan och behovet av den gemensamma tiden utvecklades i samband med att järnvägen kom till i slutet av 1800-talet. För att människorna skulle kunna ta rätt tåg i rätt tid krävdes det att det fanns en gemensam tid som var den samma både i tågets avgående- och ankommande ort. Idag är klockan ett av de fenomen som på många sätt styr samhällets utformning. Såväl människans yrkesliv som sociala liv är uppbyggt i ständig relation till tiden som abstrakt fenomen samt i dess förkroppsligade form klockan. Vad kännetecknar då skolans förhållande till detta begrepp?

5.2.2 Skolan och tid

Tid är mer eller mindre dominerande inom olika institutioner. Skolan och dess arbetsformer kännetecknas av olika former av tidsstyrning. Ingrid Westlund skriver i sin bok *Elevernas tid och skolans tid* (1998, s.49) att lärare ägnar mycket tid till att prata om just tid och att de är oerhört tidsmedvetna.

Enligt Rosengren (2006, s.21) är klockan ett oersättligt verktyg att mäta arbete. Han menar att den ger arbetsgivaren möjlighet att bestämma arbetsdagens början och slut och att reglera ersättningen genom timbaserad lön. Han skriver också att tid är en resurs och ett kontrollverktyg som kan användas lite olika beroende på vem man är i organisationen. Från arbetsgivarens sida är det en resurs för styrning av arbete och anställda genom läroplaner, skolplaner, timplaner med flera. För lärare är tiden både en resurs för dem själva och en kontroll ovanifrån av dem och deras arbete. Som resurs har lärarna begränsad kontroll då flertalet andra faktorer spelar in så som elever, kollegor, föräldrar och andra medaktörer som finns i skolan. Det finns också materiella faktorer som påverkar exempelvis lokaler, material, datorer med mera. Även traditioner och kulturer i skolan styr lärarnas arbetstid. Ingrid Westlund skriver att lärare och elever påverkas mycket av den tidsorganisation som av tradition styr skolan (1998, s.49). Hon skriver också att många lärare upplever sin arbetsdag som stressig då den är uppdelad i många små lektioner och moment. Dagarna upplevs som sönderstyckade. Hon hävdar att tidsramarna som styr skolans verksamhet kan utgöra ett hinder för lärarnas pedagogiska arbete. I och med att dagarna styckas upp så upplever många lärare att de aldrig blir klara med sina arbetsuppgifter vilket orsakar stress och en okontrollerbar situation (Westlund 1998, s.50). Lärarnas arbetssituation kan ses som en orsaksrelation där tidsstyrningen bestämmer övriga arbetsvillkor som i sin tur bestämmer den faktiska arbetstiden och tidsanvändningen

5.2.3 Styrkällor⁴

Den svenska skolan är både en statlig som samhällelig inrättning. Verksamheten styrs av statliga mål utformade i exempelvis skollagen och läroplanen. Denna form av styrning är vad Gunnar Berg (2003, s.26) benämner "*skolans explicita styrning*" det vill säga en sorts uppmaning eller plikt att ansvara för att genomföra sitt uppdrag som lärare. Samtidigt styrs skolan av samhällets mer outtalade krav och förhoppningar. Detta kallar Berg för "*skolans implicita styrning*" (s.26) vilket kan ses som en mer informell styrkälla som har sin grund i

⁴ Med styrkällor menar vi såväl statligt utformade dokument som samhälleliga former av styrning Berg (2003).

historiska villkor. Utifrån dessa styrvillkor ska läraren utföra sin yrkesmässiga uppgift genom konkreta handlingar och processer. Denna utformning leder till att lärares arbetsuppgifter blir oerhört komplexa. Den komplexitet som kännetecknar läraryrket är viktig att uppmärksamma i analysen av relationer mellan regelverk och faktisk disponering av arbetstid. För att kunna förstå denna komplexitet och analysera vad som faktiskt styr den verksamhet som bedrivs i skolan, använder sig Gunnar Berg (2003) av en teoretisk modell. Han betecknar de två ovan nämnda styrkällorna som en sorts yttre gräns för skolverksamheten, medan de inre gränserna består av faktorer som kännetecknar hur skolans arbete bedrivs beroende på exempelvis traditioner eller närmiljöfaktorer. ”De yttre och de inre gränserna kan liknas vid olika maktcentra för skolans styrning och skolans ledning, och innehållet i en skolas faktiska arbete avgörs av styrkeförhållandet mellan dessa maktcentra.” (Berg 2003, s.31)

Dessa styrkällor visar riktningen på arbetet men lämnar stor frihet åt de yrkesverksamma att själva välja metod och innehåll. Docenten Gunnel Colnerud och professorn Kjell Granström, båda i pedagogik, beskriver i sin bok *Respekt för läraryrket* (2002) hur läraryrket i hög grad kännetecknas av autonomi, det vill säga rätten att själv fatta beslut om hur arbetet ska utformas. Till skillnad från exempelvis yrken där en chef eller förman styr arbetets utformning. (2002, s.17) Detta innebär enligt Colnerud och Granström att den personliga friheten är stor men för den skull inte den professionella. Lennart Svensson (2006) hänvisar i sin text i Molander och Terums bok *Profesjonsstudier* till Hasenfeldts teori om skolan som en tjänsteorganisation. Han menar att autonomi kännetecknar yrkets utformning eftersom arbetet och dess resultat styrs av möten mellan lärare och klienter (elever). Eftersom människan i sig är komplex blir dessa möten omöjliga att styra och delegera från högre instanser utan de bestäms av situationen eller sammanhanget. På detta sätt menar Hasenfeldt att det inte finns någon klar mall för utförandet av yrket utan det personliga ansvaret hos den enskilde läraren är avgörande.

Andra yrkesgrupper som uppnått en högre grad av autonomi har möjligheten att avgränsa sitt kompetensområde till den grad att klienterna anpassar sig till deras villkor. Här finns en begränsning i läraryrkets utformning menar Colnerud och Granström i de statliga regelverk som styr utformningen. De hävdar att exempelvis att staten genom läroplaner och kursplaner styr arbetet. Dock har friheten på senare tid ökat till exempel genom möjligheten att göra försök med slopade timplaner med mera. Det försök som startades hösten 2000 med slopade timplaner är också ett försök att ge lärare mer makt över sin arbetstid och deras uppgifter. Att jobba timplanelöst ger lärarna frihet att själva bestämma arbetspassens längd och innehåll då det inte finns några reglerade antal timmar i varje ämne. Förändringar har även skett vad det gäller lärarnas arbetssituation då i och med ÖLA 00 exempelvis årsarbetstiden har förändrats och skapat en mer flexibel arbetssituation, där lärarna tillsammans med arbetslaget får möjlighet att planera och utföra undervisning tillsammans med eleverna (Westlund 1998). Dessa styrkällor är grunden till de förutsättningar som speglar skolan som arbetsplats. Men som vi tidigare nämnt anpassas skolan även av krav som inte finns nedskrivna utan som kommer från samhället i form av förhoppningar och traditioner. Vi ska fortsättningsvis titta närmare på skolan som institution och organisation.

5.2.4 Skolan som institution och organisation

Berg (2003) använder sig av Norths (1993) resonemang gällande kopplingen mellan begreppen institution och organisation. Han använder sig av exempel från lagidrott där spelreglerna kännetecknar institutionen och spelarna själva organisationen. Reglernas syfte är att användas som ramverk för vilket sätt spelet ska spelas medan spelarnas uppgift är att inom dessa regler vinna matchen. Vidare förklarar Berg institutionen som en form av allmänt

accepterade regelsystem grundade på intressegruppsbaserade värden som i en översättning till skolan skulle kunna vara exempelvis rektor, skollag och läroplan. Organisationen däremot beskrivs som en planerad sammanslutning av människor som har syftet att nå specifika mål (Berg 2003, s.91) det vill säga det faktiska arbetet som av lärare bedrivs i skolan. Komplexiteten ligger i att dessa värdegrunder representeras av å ena sidan samhället med föräldrar och medborgare å andra sidan befintliga styrdokument och regler (Berg 2003, s.93).

Skolan som institution är komplex och mångtydig...

Skolan som institution har enligt Berg (2003) skapats på grund av vissa värdebaser som finns i samhället. Dessa värdebaser innehåller normer, traditioner och kunskaper som det finns intresse och behov av att föra vidare. Dessa intressen och behov av att föra traditioner, normer och kunskaper vidare har lett till att ett skolsystem växt fram. Det finns även från politikernas sida ett intresse i att vissa kunskaper förs vidare. Dessa önskvärda kunskaper och färdigheter förändras i tid, beroende av samhällets utveckling. Man kan, genom att exempelvis titta i läroplaner, se samhällets utveckling och behov av olika typer av kunskaper och färdigheter vilka sedan genererar den sorts arbetskraft som politikerna vill ha. Genom att vissa ämnen prioriteras i tid och pengar skapas ett större intresse och ämnet tillskrivs ett högre värde. (Berg 2003, s.119).

Skolan har under 1990-talet reformerats genom bland annat decentraliseringen som innebar att skolan blev kommunal. Detta har, enligt Berg (2003, s.128), bidragit till att skolan som institution blivit allt mer komplex. Styrformerna för skolan förändrades och införandet av mål- och resultatstyrningen tillkom. Målstyrning innebär att målen för ett önskvärt resultat eller beteende anges i större helheter, inte uppdelade i delmoment. Den målstyrde väljer själv vilken väg han eller hon tar fram till målet. Resultatstyrning innebär att den lägsta godtagbara standarden skrivs ut i någon form av styrdokument. I skolans värld blir detta till exempel betygssystemet och de nationella proven. Den politiska nivån har inte längre lika stor makt över skolan som institution, då styrformerna idag tillskriver varje kommun, skola, rektor och lärare mer makt. Detta är ett led i den decentralisering som genomförts. Staten har idag till uppgift att formulera kriterier för den lägsta godtagbara standarden som uppfyller de önskvärda resultaten för den verksamhet som bedrivs av institutionen. Staten har därmed makten över den kontrollapparat som används för att mäta detta. Att skolan som institution idag är decentraliserad innebär också att staten formulerar sina ambitioner med verksamheten i allmänna och ibland mångtydiga begrepp, vilket öppnar för den institutionella (och organisationella) nivån att tolka dessa i förhållande till egna intressen och/eller särintressen (Berg 2003, s.130-133). Svensson (2006) refererar till Hasenfeldts beskrivning av skolan som en organisation kännetecknad av arbete med och för individer och där avsikten främst är att förändra. Han menar liksom Berg (2003) att målen för skolan är i många fall motstridiga, vaga och mångtydiga.

...och skiljer sig från andra organisationer.

Skolan som organisation är, enligt Kjell Granström (*Organisationens betydelse för den psykosociala miljön i skolan*, 2003), svårplacerad då den inte renodlat passar in i någon organisationsmodell. Granström (2003) har jämfört två olika modeller för att ta reda på i vilken skolan kan placeras men konstaterat att skolan är för komplex för att placeras in i någon av modellerna. Jämförelsen gjorde han mellan den hierarkiska organisationsmodellen och den lagarbetande organisationsmodellen. Den hierarkiska modellen är en mekanisk modell som bland annat domineras av individuella prestationer och auktoritär lydnad. Ansvarsområdena är uppdelade och besluten tas centralt. Lagarbetsmodellen är däremot en organisk modell i sin karaktär och domineras av samarbete. Kollegorna har ett ömsesidigt

förtroende och delar på ansvaret liksom deltar i kontrollen och beslutsfattandet (Läraryrket 2004, s. 22).

Bidragande faktorer till att skolan är svårplacerad är att den är olik många andra organisationer och institutioner som arbetsplats. Skolan domineras av medarbetare som har nästan likadana utbildningar, vilket inte är så vanligt i andra organisationer där man har olika utbildningar som kompletterar varandra. Skolans klienter är eleverna som dagligen och nästan ständigt närvarar i det vardagliga arbetet. Andra yrkesgrupper jobbar inte med samma närhet till sina klienter, exempelvis konsulterande yrken där man träffas vid vissa tillfällen för konsultation. Detta leder till att eleverna styr det dagliga arbetet i hög grad med deras närvaro. Lärarna får därmed en direkt respons på sitt arbete (Berg 2003, s.52).

Arbetstiden är en organisatorisk fråga som är omdiskuterad och som också ser annorlunda ut i jämförelse med andra organisationer. Att lärarna jobbar 45-timmars arbetsvecka leder till att skollednings arbete med arbetsfördelning och vägledandet av de anställda ser annorlunda ut. Skolorganisationen har många olika faktorer som spelar in och bidrar till hur arbetet utförs. Per Uppman, barn- och ungdomschef i Karlstad kommun, är en av de intervjuade personerna i Läraryrketets utredning med namnet *I rättan tid* (2004, s.26-27). Han menar att det inte finns någon arbetstidsmodell som skulle kunna passa hela skolsystemet och att man därför måste utveckla modeller som passar utifrån de lokala behoven och önskemålen som finns på varje skola. Han diskuterar också alternativet att arbetstidens reglering ska kunna se olika ut inom en och samma organisation. Ett förslag är att varje arbetslag självt får friheten att planera sin tid tillsammans och att man på så sätt ger ökade möjligheter att anpassa arbetet efter elevernas behov.

Hur lärarnas arbete organiseras och hur det ser ut i deras vardag präglas också av olika traditioner och kulturer som finns inom alla organisationer. Berg (2003, s.183) hävdar att kulturen som råder på en skola, ständigt finns närvarande och att den är med och styr alla aktiviteter som förekommer i verksamheten. Skolan som organisation och som arbetsplats är också påverkade av att skolan diskuteras och debatteras i media. Skolan blir ofta ifrågasatt och kritiserad från massmedias håll, vilket självklart påverkar de som jobbar där. Johansson konstaterar, i Läraryrketets undersökning (2004, s.28), att det är pressande att jobba i en miljö som är så omdiskuterad och kritiserad som skolan.

6. METOD

6.1. Val och motivering av metod

Arbetet utgörs av en kvalitativ litteraturstudie baserad på analyser av tidigare forskning gällande lärares upplevelse av tiden som arbetsvillkor, samt studier av skolan som institution, organisation och dess styrning. I vårt arbete gör vi en sammanfattande slutsats angående lärares upplevelse av tiden som ett arbetsvillkor. ”*I en värld där informationsflödet ökar så starkt som den gör, kan det behövas några som stannar upp, sammanfattar och organiserar.*” (Stukát 2005, *Att skriva examensarbete inom utbildningsvetenskap* s.24) Valet att göra en litteraturstudie baserades på vetskapen om att det redan fanns organisationer, institut och myndigheter som utförde undersökningar av detta slag. Arbetsmiljöundersökningar av läraryrket utförs av en rad intressenter och fick därmed ligga till grund för vår analys. Att välja litteraturstudie skulle, enligt oss, ge ett bredare och mer generellt resultat än om vi själva genomfört en undersökning.

De rapporter vi behandlat har varit enligt vårt sätt att bedöma etiskt riktiga, där inga personer eller namn tillkännagivits. När det gäller bilaga 1 har vi fått tillstånd att använda skolans dokument i uppsatsen.

6.2 Redogörelse av analysmetod

Att göra en litteraturstudie innebär att man gör en textanalys. Textanalyser kan se ut på många olika sätt och genomföras med hjälp av en rad olika instrument. Vi har valt att göra en innehållsanalys, men vår analys blir kvalitativ. Innehållsanalys, som det definieras av Bergström och Boréus (*Textens mening och makt* 2005, s.18), används av både humanister och samhällsvetare och används exempelvis vid jämförelser av förekomsten av vissa element i texter. Kvantitativ textanalys är ett annat uttryck för innehållsanalys. Analysmetoden har växt fram ur den empiristiska vetenskapssynen och det man söker i texterna är det som uttrycks explicit. Analyserna kan också söka efter det som inte är fullt utsagt men kan då glida över och bli idéanalyser eller någon slags mellanform (Bergström & Boréus 2005, s.44-45).

Syftet med vårt val av analysmetod är att hitta mönster och uppgifter som antingen överens eller inte stämmer överens i de olika texterna. Materialet vi presenterar under delen *tidigare forskning*, används även i presentationen av resultatet, därav förekommer viss upprepning i den löpande texten. För att utföra en innehållsanalys måste man använda sig utav en speciell metod och instrument, så kallade kodscheman. Man konstruerar då ett analysinstrument som passar för en viss typ av text. Dessa kodscheman innehåller sedan olika kodningsenheter, såsom vissa ord, metaforer, argument eller teman. (Bergström & Boréus 2005, s.49) I vårt arbete har våra frågeställningar använts som ett sorts kodchema och utgjort utgångsläget för vår analys. Dessa frågeställningar kan ses som teman vi kunnat urskilja i de aktuella texterna.

6.3 Avgränsning och val av texter/undersökningar

Undersökningarna är gjorda på skolor och med lärare i olika delar av landet, med olika grad av erfarenhet och inriktning. Detta gör resultatet mer generaliserbart och representativt för kategorin lärare. Vi har valt att inte analysera undersökningar och texter som behandlar förskolläraernas arbetstider. Detta för att förskollärarna har en egen läroplan, Lpfö98, som endast innehåller strävansmål och därmed inga uppnåendemål. Vi anser att detta har betydelse för hur arbetstiden disponeras, då de har olika krav och mål med sin verksamhet.

Den litteratur vi valt att analysera är sådan att den funnits med och belysts i det forskningsläge som vi hittat. Att vissa avhandlingar och böcker nämns och belyses i många olika sammanhang ser vi som ett tecken på dess betydelse. Undersökningarna har vi valt av olika anledningar. Lärarnas Riksförbunds undersökningar använder vi för att de utförts av lärarnas egna fackförbund men också för att de utförts flera år i rad och på så sätt speglar förändringar och likheter över tid. Lärarförbundets undersökning har vi valt för att också få information av lärarnas andra fackförbund (Lärarna har två fackförbund – Lärarnas Riksförbund och Lärarförbundet). På så sätt kan vi se om det finns skillnader eller likheter mellan de två förbundens syn på arbetstiden. Arbetslivsinstitutets undersökningar väljer vi att analysera för att på så sätt använda en undersökning som är oberoende, detta institut är inte kopplat till läraryrket.

6.4 Källkritik

För att få en bild av hur lärarna spenderar sin arbetstid har vi, som sagt, utgått från såväl mätningar från utomstående samt från lärarnas egna upplevelser av tidsdisponeringen. Vi är medvetna om att den sistnämnda är subjektiv information. Att vi valt att ha utgångspunkten från flertalet rapporter med fokus på hur veckligheten ser ut i fråga om tidsdisponeringen i

läraryrket, gjorda i syftet att skapa förbättrade arbetsvillkor för lärare och att utveckla kompetens samt professionalitet i yrket, ger det vårt arbete säkerhet (reliabilitet) och giltighet (validitet). Undersökningar av det slag som vi analyserat kan inte vara helt objektiva, då de flesta är baserade på lärarnas upplevda tid och tidsanvändning.

Vi är också medvetna om den förförståelse som vi har då vi är lärarstudenter som hittills har viss insyn i läraryrket. Detta innebär att vi möter texterna och undersökningarna på ett visst sätt, jämförelsevis med personer som står helt utanför skolans värld. Bergström och Boréus (2005, s.49) skriver att man vid all textanalys bör ha viss genrekännedom och kunskap om den diskurs man hämtar texter och undersökningar från.

I en av våra undersökningar, Hinder och möjligheter för lärare i dagens skola från Arbetslivsinstitutet (2000) ligger fokus på främst gymnasielärare. Eftersom denna skolform är frivillig samt har en annan läroplan än den vi förhåller oss till i studien har vi valt att enbart se till de resultat vi menar kan vara relevanta i jämförelse med resultat hämtade från undersökningar från den obligatoriska grundskolan.

7. RESULTAT

Resultatet av vår analys är uppdelad i teman baserade på vårt problemområde. Eftersom vårt syfte är att belysa relationen mellan de regelverk som styr och den faktiska disponeringen av arbetstiden har vi valt att tematisera resultaten med utgångspunkt i våra frågeställningar.

7.1 Vad styr arbetstiden?

En läroplan med tolkningsbara mål...

Vad finns det då för olika regelverk som styr lärares arbetstid? De styrkällor som finns idag har kommit till som en utveckling av de förändringar som genomfördes inom skolan under förra decenniet. I rapporten *Hinder och möjligheter för lärare i dagens skola* (Arbetslivsinstitutet 2002) kan man läsa om hur skolan under 1990-talet förändrades genom bland annat kommunalisering och nya läroplaner. Under denna period utformades en ny läroplan, Lpo 94. Denna utfärdades av regeringen och har till syfte att beskriva riktningen på arbetets innehåll. Utgångspunkten för läroplanen var elevens livslånga lärande. Samhällets utveckling ledde till att gamla yrken försvann och förmågan att ständigt ta till sig nya kunskaper blev relevant. Det ökade informationsflödet gjorde att kunskapen om att hantera denna nya tillgänglighet blev av stor vikt. Förutom detta fokus fanns ett fortsatt krav på goda ämneskunskaper. Skolans roll som fostrande och värdeförmedlande roll blev också allt viktigare. För att detta arbete skulle kunna genomföras krävdes en omstrukturering i själva verksamheten. Den ”gamla” förmedlingspedagoiken byttes ut mot att läraren mer agerade som en handledare, med uppgift att skapa lärandemiljöer för eleverna så att dessa på ett friare sätt själva kunde ta mer ansvar för sin egen kunskapsutveckling. Dessa förändringar har inneburit att även lärarrollen förändrats. Många lärare har funnit att arbetsbördan vuxit i form av ökade krav på bl.a. samarbete och kompetens. Vägen till kunskap blev i och med förändringen betydligt friare, och en grundidé med läroplanen var att kommuner och skolor själva skulle ansvara för tillvägagångssättet och undervisningens utformning för att uppnå målen.

Läroplanen – Lpo 94 är uppdelad i olika delar och områden. Den första delen tar upp skolans värdegrund och uppdrag. Där beskrivs de grundtankar gällande demokrati och rätten till allas möjlighet till en likvärdig skolgång.

Det offentliga skolväsendet vilar på demokratins grund...Undervisningen ska anpassas till varje elevs förutsättningar och behov...Skollagen föreskriver att utbildningen inom varje skolform ska vara likvärdig oavsett var i landet den bedrivs.

Skolan ska därvid vara ett stöd för familjerna i deras ansvar för barnens fostran och utveckling. Arbetet måste därför ske i samarbete med hemmen...Skolans uppdrag att främja lärande förutsätter en aktiv diskussion i den enskilda skolan om kunskapsbegrepp, om vad som är viktig kunskap idag och i framtiden och hur kunskapsutveckling sker.

(Lpo 94, 1. Skolans värdegrund och uppdrag)

Vidare är läroplanen indelad i mål och riktlinjer. Där beskrivs riktningen för skolans arbete och dess kvalitetsutveckling uppdelat inom områden som alla har olika fokus, nämligen: normer och värden, kunskaper, elevers ansvar och inflytande, skola och hem, samverkan, skolan och omvärlden och bedömning och betyg.

När det gäller normer och värden kan man exempelvis läsa att lärarens uppgift är att klargöra och diskutera med eleverna om samhällets värdegrund och konsekvenser för det egna handlandet. Under området för kunskaper ska skolan och läraren ansvara för att eleverna inhämtar och utvecklar sådan kunskap som är nödvändig för varje individ och samhällsmedborgare.

Elevers ansvar och inflytande är ett område som för läraren innefattar att exempelvis planera och utvärdera undervisningen tillsammans med eleverna, samt att ge eleverna möjlighet att pröva olika arbetsformer och arbetssätt. Lärare och arbetslag har också enligt läroplanen skyldighet att i samverkan utveckla samarbetsformer för skola och fritids, för att på så sätt utbyta kunskaper med annan personal samt för att uppmärksamma arbete med elever i behov av särskilt stöd.

När det gäller skolan och omvärlden är det lärarens uppdrag att medverka till att skapa kontakter mellan skolan, företag och organisationer i samhället.

Idag används betyg från och med år åtta. Men från det att eleven börjar grundskolan finns det krav på bedömning och utvärdering. I läroplanen står att läsa om lärarens skyldighet att utvärdera varje elev samt redovisa detta för eleven, föräldrar och rektor. Sedan januari 2006 ska varje elev ha en individuell, framåtsyftande utvecklingsplan som ska följa dem genom hela grundskolan. Syftet med en individuell utvecklingsplan är att stärka uppföljningen av den enskilda eleven för att öka möjligheterna att nå målen. (www.skolverket.se 060512)

Kursplaner finns i samtliga ämnen och beskriver kunskapsmålen i form av strävansmål och uppnåendemål. Varje ämne har en timplan som anger hur många timmar om 60 minuter varje ämne omfattas av. Varje skola ska ha en lokal arbetsplan som anger arbetssätt och verksamhet. Denna har sin utgångspunkt i en skolplan för kommunens samtliga skolor gällande utveckling och skolans organisation.

...och arbetstidsreglering i syfte att skapa förutsättningar.

Som utveckling av den förändring som skett under nittiotalets senare hälft, utarbetade lärarnas fackförbund tillsammans med Svenska Kommunförbundet det avtal som ligger till grund för lön och anställningsvillkor. Undervisningsskyldigheten (USK) som mått på lärares arbetstid ersattes av den reglerade arbetstiden och *Överenskommelsen om allmänna anställningsvillkor* - ÖLA 00. Syftet med avtalet var att skapa bättre förutsättningar för elevernas lärande samt tillvaratagandet av lärarnas kompetens. Samarbete i planering och utveckling skulle formas i arbetslag som gemensamt skulle ansvara för genomförande och uppföljning av arbetet.

Arbetsmiljölagen (2005) och arbetstidslagen (2005) ligger till grund för detta avtal. Lärare har samma årsarbetstid som andra yrkesgrupper, i genomsnitt 1760 timmar men den ligger fördelad över ett färre antal veckor. På grund av detta har en lärare en genomsnittlig arbetsvecka omfattande 45,5 timmar i stället för 40. Arbetstiden är uppdelad i reglerad respektive oreglerad arbetstid. Den reglerade arbetstiden innebär för en lärare 1360 timmar vilken ska fördelas på 194 dagar per år. Den oreglerade, så kallade förtroendearbetstiden, förfogar läraren utan regler om när eller var och till viss del också hur arbetet innehållsmässigt ska utföras.

Detta är statligt utformade faktorer som styr lärares arbetstid. Syftet med dem borde vara att utveckla skolan i en positiv riktning. Vi vill då med utgångspunkt i dessa styrkällor titta på hur det vardagliga arbetet i skolan ser ut och upplevs.

7.2 På vilket sätt disponerar lärarna sin arbetstid?

Vi konstaterar att ovanstående källor styr lärarens arbete och arbetstid. Det är dels lagar och regler men också styrdokument med fokus på riktning och i och med det styrkällor med en stor tolkning och handlingsfrihet. Utifrån dessa förutsättningar ska arbetet bedrivas i verkligheten. Hur ser då det faktiska arbetet ut? Vad använder lärarna sin arbetstid till? Läraryrket består av en otalig mängd olika kategorier av arbetsuppgifter. De undersökningar vi analyserat har delat in arbetsuppgifterna på olika sätt, utifrån undersökningens syfte. Vi har dragit slutsatser efter att själva tolkat de begrepp som resultaten givit.

Tiden används främst till undervisning...

Om man tittar på vad arbetstiden upptas av visar resultaten i samma riktning. Undervisningen, den pedagogisk – didaktiska dimensionen av läraryrket (Gannerud 2001) upptar enligt flertalet undersökningar (Skolverket, LR, Lärarförbundet) det mesta av arbetstiden. Samma resultat visar också Helena Sundströms C-uppsats från Linköpings Universitet (2002) där hon genom intervjuer undersökt bland annat hur tiden fördelas mellan olika arbetsuppgifter i skolan. Sundströms resultat visar att undervisning upptog cirka en tredjedel (33,2 %) av arbetstiden. I rapporten *Tid för lärande* anger cirka 30 procent av lärare för de yngre åldrarna och hälften av 7-9 lärare anger att de använder 40-60 procent av arbetstiden till undervisning. Enligt Aili och Brante (2006, s.14) vars studie syftar till att analysera tiden utanför själva undervisningen har angivit en genomsnittlig undervisningstid på 16 timmar per vecka vilket ger en procentsats på ungefär 30 procent av den totala arbetstiden. Denna kategori hör till de enklare att definiera bland annat genom att undervisningens gränser kan skådas genom schemaläggning med mera. Begreppet finns även med i samtliga undersökningar.

Lärarförbundets undersökning (2004) har låtit lärare uppskatta hur mycket tid de lägger på varje arbetsuppgift. Arbetsuppgifternas benämningar och kategoriseringar, samt urvalet av uppgifter, är gjorda av lärarförbundet. Generellt visades inga skillnader i tidsanvändandet mellan kön, lärarkategori eller anställningsform (s. 47).

Nedan följer en rangordning av arbetsuppgifterna:

1. Undervisning/pedagogiskt arbete
2. Planering
3. Elev- student- föräldrasamtal
4. Dokumentation
5. Konferenser
6. Administrativa uppgifter
7. Internt/externt samarbete
8. För- och efterarbete inkl. rättning
9. Kompetensutveckling
10. Reflektion
11. Introduktion/mentorskap
12. Utvecklingsarbete/forskning
13. Medverkan i lärarutbildningens verksamhetsförlagda del.

Undervisning är inte bara det som tiden mest används till det är också den arbetsuppgift som lärarna anser sig ha mest tid till. LR:s undersökningar (2002-2004) visar att de flesta lärare upplever att de, inom den reglerade arbetstiden, har nog med tid till undervisningen för att uppnå läraruppdraget.

Med bakgrund av alla de rapporter om lärarnas upplevda tidsbrist, som publicerats de senaste åren, har Aili och Brante (2006) gjort en studie för att titta närmare på lärares disponering av arbetstiden. De har studerat vad lärarna gör under sina arbetsdagar, förutom att undervisa. Arbetsuppgifterna har de delat in i fyra kategorier, varav kategorin raster inte behandlas i den aktuella artikeln (s 9). Kategorierna är: kvalificerat, okvalificerat och halvkvalificerat arbete. Uppdelningen är gjord för att belysa vilka av lärares arbetsuppgifter som utifrån teorier om professionalisering och debatten om yrkets eventuella legitimering, är kvalificerade i ett sådant perspektiv. Enligt denna rapport är den okvalificerade kategorin, innefattande arbetsuppgifter som är av en ”enkel” - eller ”tilläggskaraktär”, såsom att *”Laga en trasig TV-kontakt... eller hänger girlanger till Halloween”* (Skolvärlden 060420, s.25) störst av tiden utanför undervisningen. Om man skulle översätta dessa arbetsuppgifter till övriga undersökningar skulle de kunna inkluderas i Lärarförbundets benämning av för - och efterarbete inklusive rättning, vilket hamnar på en placering i mitten av listan på disponering av tid. Denna placering skiljer sig från Sundstöms arbete där kategorin ”mellanaktiviteter – väntan” en siffra på cirka 8 procent och förberedelser och efterarbete ungefär 5 procent. Tillsammans utgör de 13 procent av arbetstiden, vilket skulle utgöra en tredjeplats efter planeringskategorin. Genom att använda begreppen för - och efterarbete blir området brett. Vi menar, liksom Aili och Brante (2006, s.4) att syftet med att sönderdela och noggrant analysera specifika arbetsuppgifter skulle ge en klarare bild av tidens innehåll eftersom kategorin för – och efterarbete kan innefatta exempelvis både reflektion och samarbete mellan kollegor.

I såväl Lärarförbundets som Sundströms undersökning hamnar planering högt upp på listan över vad arbetstiden mest används till. Denna kategori menar vi är starkt sammankopplad med det pedagogiska arbetet med barnen. Sundströms resultat visar att 15,2 procent av arbetstiden gick åt till planeringsarbete. Begreppet planering är stort eftersom det omfattar såväl lång som kortsiktig planering. Stukat (1998) menar att *”Planering kan sträcka sig från hur en lektion eller del av lektion ska läggas upp, hur ett avsnitt under ett par veckor kan se ut, till en långsiktig planering på ett eller flera år”* (s.19). När det gäller Aili och Brantes (2006, s.10) mätningar är begreppet planering uppdelat efter formen för planering.

Exempelvis kortsiktig planering, exempelvis att utforma prov för morgondagens lektion, kontra långsiktig planering, vilket i förlängningen innebär reflektion och problemanalyser. Sammantaget upptar de kategorier som innefattar planering cirka 16 procent av arbetstiden.

Stukat (1998, s.58) refererar till en undersökning av Clark och Yinger (1979) som visar att planering hos mer erfarna lärare spelade en underordnad roll. Även Aili och Brante (2006, s.10) menar att mer erfarna lärare använder mindre tid till planering än de som är nya i yrket. I motsats till detta resultat visar skolverkets undersökning att lärare över 60 år planerar något mer än sina yngre kollegor (Skolverket, s. 48).

I Lärarförbundets kategorisering ovan hamnar elevkontakter och föräldrasamtal högt upp på listan av uppskattad disponering av tiden. Den sociala dimensionen av lärararbetet innebär enligt Gannerud (2001) relationer till elever, föräldrar eller kollegor. Yrkets komplexitet och nära samspel människor emellan gör det svårt att dra gränser mellan olika kategorier, och det blir en tolkningsfråga vad som tillhör varje separat kategori. Vi gör därför en koppling till den emotionella dimensionen (Gannerud, 2001) i analysen av resultaten gällande disponering av arbetstid. Konferenser och internt/externt samarbete är områden som vi bedömer innefattar dessa dimensioner av lärararbetet. Om man tittar på vad Sundstöm kommit fram till visar det sig att kollegialt samarbete upptas av 11,5 procent, konferenser och möten har en siffra på 8,2 procent medan elevkontakter endast hamnade på 4,8 procent av arbetstiden. Samtliga kategorier ingår i den sociala dimensionen men här hamnar elevkontakterna på en låg siffra i jämförelse med Lärarförbundets undersökning. I Aili och Brantes (2006) rapport visar det sig att elev och föräldrakontakt och samtal/undervisning med elever har en genomsnittlig siffra på cirka 7 procent.

...men lärarna upplever att det saknas tid för egen utveckling och återhämtning...

De arbetsuppgifter som ligger i den nedre delen av rangordningslistan för de uppgifter som upptar mest av arbetstiden hamnar, både i Lärarförbundets och Aili och Brantes undersökningar, i de kategorier som handlar om lärarens egen utveckling och sådant som rör utomstående exempelvis mentorskap (Aili & Brante 2006, s.10) och medverkan i lärarutbildningens verksamhetsförlagda del. När det gäller Sundströms arbete saknas dessa komponenter i analysen. (Med tanke på områdets placering i ovanstående studier kan en, av oss dragen, slutsats vara att det eventuellt kan vara ett resultat av att kategorierna förekom i så liten grad att de inte gav utslag under tiden arbetet gjordes.) I Lärarförbundets undersökning (s 49) anger 57 procent av lärarna att de använder högst 10 procent av sin tid till kompetensutveckling, hela 35 procent menar att de inte använder någon tid till egen utveckling. I Aili och Brantes rapport (s 10) hamnar siffran för kompetensutveckling endast på 2 procent av den undervisningsfria arbetstiden.

Sammanfattningsvis kommer undervisning i första hand. Starkt kopplat till undervisningen är planering, vilket upptar en stor del av tiden. Därefter skattas bitar som rör lärarens egen utveckling och personer utanför verksamheten exempelvis mentorskap och lärarstudenter. Hur upplever då lärarna fördelningen av arbetstiden? Lärarna svarar i enkäterna i LR:s undersökningar att de inte upplever sig ha tillräckligt med tid inom den reglerade arbetstiden för att kunna ta hand om sina arbetsuppgifter på ett tillfredsställande sätt. Det är den egna utvecklingen som blir åsidosatt och som inte får plats och får ge vika för arbetet med eleverna. Samtliga undersökningar (LR 2002-2004) visar att knappt 80 procent av lärarna tycker sig ha tid till egen utveckling.

Det framgår i Skolverkets studie (2003 s.46) att många av de uppgifter som inte hinns med inom den reglerade arbetstiden görs på lärarnas fritid. LR:s undersökningar har också tittat på de psykosociala arbetsfaktorerna genom att skriva vissa påståenden som lärarna i enkäterna tagit ställning till. Inte ens hälften av de tillfrågade har svarat att de har tillräckligt med pauser för att återhämta sig under arbetsdagen. Hälften tycker att de får den ro och avskildhet som krävs för att utföra vissa arbetsuppgifter. I undersökningen från 2002 finns citat som lärarna skrivit på den delen av enkäten som var till för egna kommentarer. I anknytning till påståendet om ro och avskildhet har en lärare skrivit att *"de arbetsuppgifter som kräver lugn och ro måste jag fortfarande göra hemma"* (2002 s.22). Enligt arbetstidslagen ska raster schemaläggas och möjligheten till paus för återhämtning möjliggöras (Arbetstidslagen 2005, s.41). Enligt Nordängers (2002) avhandling visar det sig att raster finns schemalagda men det faktiska innehållet i rasten inte uppfyller det den är till för, nämligen återhämtning och vila, utan istället blir till tillfällen för samtal mellan elever, föräldrar och kollegor. I Lärarförbundets undersökning (2004) menar 45 procent av lärarna att de ibland har svårt att hinna med sin egen fritid på grund av arbetets belastning.

...och många av lärarna arbetar mer än avsatt arbetstid...

En svårighet i kategorisering av arbetstiden är möjligheten att dra gränser mellan vad som anses vara arbete och vad som är fritid. Enligt Lärarförbundet (2004, s.17, 34) finns det en svårighet i att avgränsa yrket och bedöma vad som är arbete och vad som är fritid. Exempelvis menar en lärare i Lindqvists (2002) avhandling att hon tänker igenom dagens upplägg i klassrummet samtidigt som hon står i duschen på morgonen. Undersökningarna visar att många av lärarna arbetar mer än den avtalade tiden per vecka. Den genomsnittliga veckotiden är för lärare 45,5 timmar. I arbetslivsinstitutets undersökning visar det sig dock att den genomsnittliga arbetstiden istället hamnade på 50 timmar (2002, s.80). I Lärarnas riksförbunds undersökningar från år 2003 och 2004 har man frågat lärarna hur många timmar de i snitt jobbar i veckan. I 2004-års undersökning visar det sig att över hälften av lärarna jobbar till och med 45 timmar i veckan och cirka en tredjedel jobbar över 45 timmar i veckan. Detta visar att det inte skett någon nämnvärd förändring från året innan då 40 procent av lärarna uppgett att de jobbat cirka 6-10 timmars övertid per vecka. Även Aili och Brantes rapport (2006, s.14) visar en total veckoarbetstid på 47,5 timmar det vill säga två timmar över den avtalade veckoarbetstiden.

Undersökningarna visar på resultat som innebär att lärarna arbetar mer än avtalad veckotid. Men hur upplever då lärarna möjligheten att inom tidsramen utföra arbetet? Nästan hälften av de medverkande lärarna i Lärarförbundets undersökning menar att tiden för att utföra läraruppdraget är tillräcklig och en knapp tredjedel menar att uppdraget inte ryms inom de tidsramar som finns till förfogande. Nordängers (2002) menar att förändringen av yrket har lett till att arbetsuppgifterna ökat men fortsatt inom samma tidsram. Hon hävdar vidare att innehållet har inte bara ökat med fler arbetsuppgifter utan också kvalitativt, med pressen att utföra ett bra arbete.

7.3 Vad bestämmer den faktiska tidsdisponeringen?

Genom vår analys kan vi dra slutsatsen att gränserna för vad som definierar arbetsuppgifter, samt gränserna för mängden arbetsuppgifter är diffusa. Arbetet med eleverna är det som upptar mest av tiden, medan arbetsuppgifter som drar sig längre bort från eleven, såsom lärarens egen utveckling, mentorskap med mera sätts i bakgrunden och ges inte det utrymme som är önskvärt.

Efter att ha tittat på lärares förutsättningar och tidsanvändning kan vi konstatera att läraryrket är oerhört komplext med dess styrkällor, från såväl föräldrar och allmänheten, som statligt utarbetade regler. Styrdokumenten saknar detaljstyrning och blir därför en tolkningsfråga vilket bidrar till ytterligare komplexitet. Vad finns det då för förklaringar kopplade till denna komplexitet som visar vad som bestämmer hur lärarna disponerar sin arbetstid?

7.3.1 Tidsenheter

Läraryrket är ett av alla de yrken, som idag växer fram, med mer eller mindre oreglerad arbetstid. Lärarnas arbete representerar denna växande typ av yrken, vars innehåll inte bestäms i ett tidsschema eller med regleringar (Läraryrket 2004, s.12). Vad kan man då se för mönster i synen på tid i skolans värld? Man kan säga att yrket har en oavslutad karaktär, vilket flertalet undersökningar visar. Lärarna känner sig sällan färdiga med sitt jobb och har svårt att undvika att jobba på fritiden (Lindqvist 2002 och LR 2002-2004). Arbetsbelastningen har enligt forskare ökat utan att mer tid skjutits till (Läraryrket 2004 s.25). Att tiden är en ändlig resurs skapar problem i dagens skola och lärare ser tiden snarare som ett hinder än som en möjlighet.

Skolvärlden består av ett flertal tidsbegrepp exempelvis läsår, termin, lektion, timma, arbetspass med mera. Inom ramen för dessa begrepp fyller lärarna sin tid med olika innehåll. Vissa av begreppen hör till den regelstyrda fördelningen av tiden exempelvis antalet arbetsdagar – elevdagar per år och antalet undervisningstimmar per dag (LR, *Lärarnas arbetstid – en lathund* 2003). Andra bestäms av skolan, eller lärarna själva, som raster, arbetspass möten med mera. Dessa periodiseringar kan *”användas för att förlägga och fördela lärandet i tiden så att det gynnar målpuffyllelsen”* (Skolverket, s.23).

En del av uppdelningen av tiden har sedan lång tradition varit schemat. Det kan ses som ett sätt att dela upp dagen, och därmed ett sätt för lärarna att dela upp sin arbetstid och sina arbetsuppgifter. Oftast finns ett schema utformat på så sätt att det tydligt visar när eleverna börjar och slutar skolan, när det är raster och när arbetspass börjar och slutar (s.26). Detta speglar enligt Skolverkets rapport (2003 s.23) ett sätt att fördela tiden som har fokus på funktionella lösningar istället för pedagogiska intentioner. Ett fåtal av de skolor som deltagit i undersökningen visar dock tendenser i en riktning där man betraktar skoldagen som en helhet där lärande ständigt pågår och menar att man på så vis ökar möjligheten till målpuffyllelse.

I rapporten från Skolverket (2003) beskrivs hur schemats uppbyggnad kan se olika ut i skolorna. Den vanligaste indelningen är att arbetspasset börjar och avslutas med ringning och likaså rasten avbryts med ringsignalen. Denna styrning leder till att lärarna fördelar sin arbetstid baserat på elevernas scheman och tidsramar. Undersökningen visar ett fåtal exempel där flexibiliteten är större och arbetspasset styrs av målet för lektionen eller intresse hos eleverna såsom flexitid som avgör skoldagens början och slut (s.25-26).

Även många av lärarna har ett personligt schema som visar när arbetsdagen börjar och slutar. Enligt LR:s undersökning har 75 procent av andelen grundskollärare ett personligt utformat schema som anger arbetsdagens början och slut (2002). På samma fråga ett år senare var det en procentenhet färre lärare som hade ett personligt schema för att sedan år 2004 öka med åtta procentenheter. Hela 82 procent svarade att de, år 2004, hade ett personligt schema som tydligt visade när arbetsdagen börjar och slutar. Undersökningen 2002 visar att ett personligt schema är vanligare i grundskolan än i gymnasieskolan. De övriga undersökningarna har inte tagit med den aspekten i enkäten. Att ha ett schema som anger arbetsdagens början och slut är en rättighet som bland annat behövs för deras välbefinnande men också för att de ska veta när

de är skyldiga att befinna sig på arbetsplatsen, med det ansvar som då ingår. Det är upp till skolledningen att utforma ett sådant schema (LR *Lärarnas arbetstid – en lathund*, 2003).

Lärare känner ett förhållandevis litet stöd från skolledningar vad gäller arbetstiden. En av de vanligaste förklaringarna till att rektorer inte påverkar tidsanvändningen eller ställer krav på andra att göra det uppgavs i Skolverket (2003, s.14) intervjuer med skolledarna vara deras brist på just – tid.

Detta resultat visar att skolans alla delar känner av tiden som en ändlig resurs, liksom stora delar av samhället i övrigt. Att arbetsklimatet skruvats upp är ett fenomen som avspeglas i dagens samhälle i stort. Den ständiga ”uppkopplingen” och att alltid vara tillgänglig har blivit vardag och bidrar till att tempot höjs (Läraryrket 2004, s.9). Rektorer uppger flertalet anledningar till att en pedagogisk önskvärd disponering av tiden inte är möjlig, bland annat lärares privata önskemål om schemaläggning men också praktiska faktorer såsom lokalfördelning spelar roll då uppdelningen av tiden bestäms. Skolverket är kritiskt på en del punkter gällande tidsdisponering och menar att traditionella faktorer bestämmer fördelningen av arbete. De påpekar att man i skolan inte reflekterar över organiseringen av tiden och rutiner bara ”rullar på” (Skolverket 2004, s.14).

7.3.2 Prioritering

Om man tittar på läraryrket 2004:s rangordning av vilka arbetsuppgifter som tiden mest används till (se sidan 19) kan man se att de uppgifter som lärarna prioriterar är de uppgifter som rör eleverna. Dessa uppgifter hamnar högt på listan. Administrativa arbetsuppgifter, rättning och konferenser hamnar i mitten av listan. Detta är arbetsuppgifter som är nödvändiga för att den praktiska verksamheten ska fungera och kan därför inte bortprioriteras. (Läraryrket 2004, s.51) Arbetsuppgifter som rör lärarna själva eller andra, hamnar lägst på listan. Dessa rör inte den dagliga verksamheten och är därmed de som är lägst prioriterade.

I Nordängers avhandling (2002) låter hon ett antal lärarstudenter observera vad lärare gör på sina raster. Observationerna resulterar i att studenterna ser att det finns något liknande ett kontrakt mellan elever och lärare. Dessa så kallade osynliga kontrakt innebär att en lärare nästan aldrig avvisar en elev när han eller hon vill prata, oavsett om läraren har sin rast eller inte. De osynliga kontrakten bidrar till att lärare alltid känner sig tillgängliga, vilket kan resultera i känslan av det oändliga arbetet och stress (Westlund, 1998 s.50).

Utifrån Nordängers avhandling (2002) kan man dra slutsatsen att lärare prioriterar kontraktet och kontakten med eleverna framför sina raster eller pauser. Prioritering är något som lärare ständigt får jobba med då antalet uppgifter som skall rymmas i arbetstiden blir allt fler (Läraryrket 2004, s.25).

I samma avhandling fick lärare, i intervjuer, svara på vad de oftast gör på sina raster. Lärarna svarade att deras raster till största del gick till undervisning. En eller flera elever stannar ofta kvar efter lektionen och har funderingar och frågor som de vill ta upp med sin lärare. Mellan en fjärdedel och hälften av rasten har generellt förflutit när läraren kommer ifrån klassrummet och ca 20 procent av de observerade lärarna blev kvar i klassrummet under hela rasten (Nordäng, 2002). Detta menar vi är en anledning till lärarnas upplevelse av att tiden för återhämtning inte är tillräcklig. Rasterna finns men dess innehåll stämmer inte överens med dess avsikt.

LR:s undersökningar visar att undervisning är den arbetsuppgift som lärarna anser sig avsätta mest tid till. På frågan om vad läraren prioriterar i sitt arbete svarar en av informanterna i Sundströms uppsats: *"Eleven, det är inte för kollegorna jag blev lärare. Det är elevkontakten(...)"* (s.22). Sundström kommenterar relationen mellan den låga siffran, i hennes undersökning gällande de elevsociala kontakterna, och tanken om prioritet att det kan bero på att det inte fanns behov av elevvård och elevsamtal under tiden undersökningen gjordes (s.25). I 2002 års undersökning från LR menar lärarna att de arbetsuppgifter som innefattar arbete med eleverna är mest positivt. Undervisning och elevkontakt var tydligt skattat som de mest positiva arbetsuppgifterna. Man menar här att läraren upplever sig ha den i enlighet med Colnerud och Granström (2002, s.17) professionella friheten att avgöra hur de ska jobba för att eleverna ska nå målen vilket anses som positivt. Lärare har friheten, eller nödvändigheten, att i sitt yrke prioritera och då visar undersökningarna att de prioriterar undervisning. De visar också att den arbetsuppgift som de tycker bäst om och som de känner mest positiva känslor inför är just undervisningen (LR 2002-2004).

De arbetsuppgifter som lärarna, enligt LR (2002), upplever som mest negativa är sådana uppgifter som innebär att ta någon annans profession eller roll, exempelvis kurator, vaktmästare och vikarieanskaffning. Aili och Brante (2006) benämner dessa arbetsuppgifter som okvalificerat lärararbete, vilket enligt deras undersökning upptar den största andelen av arbetstiden förutom undervisning. Detta är en bred kategori som innefattar en stor del av lärarens olika arbetsuppgifter. Sundström menar att denna del står för en ungefär lika stor del som själva undervisningen.

7.3.3 Skolans organisation

Skolans komplexitet resulterar i att skolan är en organisation som är svårdefinierad och svårplacerad i de befintliga organisationsmodellerna (Granström, 2003). Bidragande faktorer till skolans komplexitet är hur skolan är som arbetsplats, vilket i sin tur påverkar den faktiska tidsdisponeringen. I skolorganisationen ingår en mängd personer, såväl personal som elever. Detta gör den olik andra organisationer där arbetsplatsen oftast inkluderar vuxna men också personer som har en rad olika utbildningar. Skolan domineras av medarbetare som har nästan likadana utbildningar vilket bidrar till att resten av samhället på många sätt utestängs. Denna brist på insyn menar Svensson (2006) och refererar till Hasenfeldt bidrar till läraryrkets autonomi. På grund av landets skolplikt kommer elever ofrivilligt i kontakt med skolan, vilket samtidigt leder till att lärare inte heller väljer sina klienter. Dessa kännetecken för skolan som tjänsteorganisation leder till att arbetsvillkoren är föränderliga och personliga möten och sammanhang utgör enligt Svensson (2006) verktygen för arbetet.

Skolans klienter det vill säga elever närvarar dagligen och nästan ständigt i lärares vardagliga arbete. En skola ansvarar för en klient i många fall under en lång tidsperiod, ofta flera år. Andra yrkesgrupper jobbar inte med samma närhet till sina klienter, exempelvis advokater som klienterna anlitar under bestämda tidsperioder. Detta leder till att eleverna styr det dagliga arbetet i hög grad med deras närvaro (Berg 2003).

8. SLUTDISKUSSION

Alla som växt upp i Sverige har mött den svenska skolan som elev och skapat sig erfarenheter och upptäckningar om den. Som vuxen sker mötet ur ett annat perspektiv, kanske i media, som förälder, eller som för oss som lärarstudenter. Denna allmänna anknytning som de flesta av oss har till skolan gör den unik. Det gör också att kraven på innehåll och arbetssätt kommer från olika håll, vilket i sin tur leder till att yrket kännetecknas av en komplexitet som man som lärare måste förhålla sig till. I media speglas ofta skolan i en negativ mening med fokus på den ökade andelen elever med underkänt i kärnämnen vid grundskolans slut, lärare och elevers försämrade arbetsvillkor och så vidare. Vi menar att för att kunna förbättra arbetsvillkoren för lärare och elever, vilket i förlängningen kan skapa bättre lärandemiljöer och därmed förbättrade resultat, måste man analysera de förutsättningar som finns för den faktiska verksamheten. I vårt arbete har vi valt att titta på lärares arbetstid som ett arbetsvillkor. Vår övergripande problemformulering, *Hur ser relationen mellan styrande regler för arbetstiden och den faktiska verkligheten ut*, har fungerat som utgångspunkt i analysen.

8.1 Centrala- och lokala styrdokument

De styrkällor som finns idag har kommit till som en utveckling av de förändringar som genomfördes inom skolan under 1990-talet. Skolan blev då bland annat kommunal och den nya läroplanen, Lpo94, kom till. Utgångspunkten för den nya läroplanen blev elevens livslånga lärande och den ”gamla” förmedlingspedagogiken byttes ut mot att läraren mer agerade som en handledare, med uppgift att skapa lärandemiljöer för eleverna så att dessa på ett friare sätt själva kunde ta mer ansvar för sin egen kunskapsutveckling. Dessa förändringar innebar att lärarrollen förändrades och att lärarna fick tänka om och tänka nytt. Många lärare har funnit att arbetsbördan vuxit i form av ökade krav på bland annat samarbete och kompetens, då kommunaliseringen lade ett större ansvar på lärarlagen. Lärarna gick från ett ganska enskilt arbete till att den förväntade samarbetsnivån blev hög. Vägen till kunskap, kom i den nya läroplanen, att släppas betydligt friare och en grundidé med läroplanen var att kommuner och skolor själva skulle ansvara för tillvägagångssättet och undervisningens utformning för att uppnå målen. Detta innebar att varje kommun och skola var tvungna att göra egna lokala styrdokument, som talade om vad eleverna skulle lära sig och hur de skulle vara mot varandra. Lokala kursplaner upprättades också då friheten till variation inom de centrala kursplanerna, tilläts och uppmuntrades.

Att varje skola har stor frihet att själva bestämma verksamhetens innehåll och utformning kan ifrågasättas då Skollagens krav på den likvärdiga skolan finns (Skollagen, kap 1 § 2). Läroplanen utvecklar dock detta genom att skriva att dagens skola inte ska ha samma undervisning för alla, utan med likvärdigheten menas att oavsett var i landet man bor har man rätt till en skola med samma resursunderlag som alla andra skolor (Lpo94, s.10). Detta är en fråga som vi överlåter till politikerna att bestämma över men värt att notera är att ökad frihet inte alltid skapar en bättre verklighet. Detta får vi genom vår undersökning upplysningar om, bland annat genom Lärarförbundets studie (2004, s.25), där det står att läroplanens utformning innebär en liten grad detaljstyrning och därmed för läraren ett stort tolkningsutrymme. Styrdokumentens utformning leder, enligt lärarförbundet (2004), till att läraruppdraget blir ”suddigt”, att fler arbetsuppgifter tillkommit och att gränserna över vad uppdraget innebär är svårdefinierade. Svensson (2006) hänvisar till Hasenfedlts teori om skolan som tjänsteorganisation och skriver: *Verksamheten i tjänsteorganisationer pågår långt bort från politiska mål och ledningars kontroll. Kopplingen mellan regler och aktiviteter är svag*” (s.

15). Detta leder till i sin tur till att utifrån de ramverk som finns i form av lagar och avtal, måste skolan och den enskilde läraren prioritera hur arbetstiden skall disponeras.

8.2 Arbetsuppgifternas disponering

I vår analys har vi kommit fram till att den största delen av lärares arbetstid läggs på elevaktiviteter – undervisning och den till undervisningen starkt kopplade planeringen. Därefter kommer uppgifter som kan benämnas som “runtomkringuppgifter” exempelvis boka lokaler, rengöra målarpenslar med mera. Aili och Brante (Skolvärlden nr.7, 2006) kommenterar detta område av arbetsuppgifter: “Att arbetsuppgifterna är enkla betyder inte att de inte ska göras” (s.25). Dessa uppgifter finns inte omnämnda i några styrdokument men vi menar att de är viktiga dels för det pedagogiska arbetet och samtidigt nödvändiga för att arbetet ska fungera praktiskt. Dessa arbetsuppgifter som upptar mest av arbetstiden kan ses som nödvändiga för att den dagliga verksamheten ska fungera vilket kan vara en orsak till att de toppar listan.

Elevsociala kontakter är en kategori som hamnar efter ovanstående delar av yrket, gällande disponering av arbetstiden. Det är en kategori som hamnar lite vid sidan av det “nödvändiga” arbetet som upptar den mesta tiden. Det är en kategori som lärarna prioriterar och anser viktig och positiv. Många av dessa kontakter menar Nordängers (2002) sker under raster. Lärare upplever att mycket av tiden på rasten går åt till att följa upp undervisningen eller till att prata personliga saker med barnen. Lärarna uppger i Nordängers avhandling att deras raster främst går åt till att undervisa. Detta leder till att det saknas tid för återhämtning. Anledningen till problematiken menar vi kan vara lärares förhållande till eleven. Nordängers benämner det som ett sorts osynligt kontrakt mellan lärare och elev där läraren inte känner att hon kan avvisa eleven, trots att det är exempelvis rast. Det är positivt att det finns stort förtroende mellan elever och lärare och att eleverna känner att det kan gå till sin lärare om de funderar på något. Det är också positivt att lärare då tar sig tid och lyssnar. Vår tolkning av läroplanens innehåll och budskap innebär att eleven ska vara i centrum och alltid komma i första hand. Rasterna finns i lärarnas scheman, men dess innehåll stämmer inte överens med dess avsikt.

De uppgifter som upptar den minsta delen av arbetstiden är de kategorier som ligger långt ifrån arbetet med eleven och istället rör lärare eller andra personer, exempelvis egen kompetensutveckling. Det visar ytterligare prov på lärares ansvar mot eleven och prioritering av eleven i första hand.

Många lärare uppger att de arbetar mer än avsatt tid. Resultaten tyder också på att många har svårt att skilja på vad som är arbete och vad som är fritid. Lindqvist (2002) skriver i sin avhandling att lärarna upplever dessa svårigheter. Lärarna är ofta upptagna av “arbetstankar” även på sin fritid. Detta menar vi kan leda till en upplevelse av att arbetet ofta känns oavslutat och därmed känslan av att tiden inte är tillräcklig. Det är viktigt att man har ett yrke där man känner utveckling genom bland annat att få färdigställa olika arbetsuppgifter. Läraryrket är inte utformat på så sätt att lärarna känner sig färdiga med sina arbetsuppgifter, utan det finns alltid mer att göra. Vi menar också att samhället bidrar till otillräcklighetskänslan hos lärare, då vi med våra erfarenheter, upplevt att lärare alltid är lärare. Detta oavsett om det är kväll, lördag eller julafton. Lärare, liksom andra yrkesgrupper med många sociala kontakter, ses ofta som yrkesutövande dygnet runt. Lärares arbetstidsutformning kan upplevas som diffus av personer utifrån, vilket leder till att personer runt omkring inte vet när läraren är privat eller i tjänst. Förr var lärares arbetstid mindre reglerad, vilket innebar att de kunde sitta hemma och arbeta i högre grad. Detta kan ha

påverkat allmänhetens uppfattning om lärares arbetstid som diffus. De jobb som har en stämpelklocka och personalen stämplar ut när arbetsdagen är slut kanske på ett tydligare sätt visar omgivningen när man inte är i tjänst. Ett försök, i denna riktning, finns just nu runt om i landet. Vissa skolor har på prov infört 40-timmars arbetsvecka, vilket leder till tydligare arbetstider för såväl arbetstagare som omgivning. Detta försök är framtaget då röster hörts angående arbetstiden, där man bland annat menar att förtroendetiden ligger lärarna i fatet.

8.3 Skolan som organisation och institution

Att skolan är en komplex arbetsplats har vi kommit fram till genom vår analys. Detta innebär att det också är en förklaring till hur relationen mellan de styrande reglerna och den faktiska verkligheten ser ut. Uppdragen, attityderna och förväntningarna går hand i hand och skapar press på lärarna. Förväntningarna kommer från många olika håll och skapar en arbetsplats som ska vara bra på så många olika sätt. Vi har i vår analys ändå kommit fram till att arbete med eleverna är det som lärarna prioriterar mest och det som de upplever som mest positivt. Det är också de arbetsuppgifter som är direkt kopplade till eleverna som upptar mest av lärarnas arbetstid, såsom undervisning och elevsociala kontakter. I Lärarförbundets studie (2004) står det att lärare och skolläda har en traditionell syn på undervisning, vilket resulterar i organisatoriska problem. Man anser att skolan skulle kunna organisera verksamheten på ett bättre sätt för eleverna och då sätta dem ännu mer i centrum än vad vår undersökning redan visar att de gör. Försök finns för att förbättra verksamheten så att den passar eleverna bättre, till exempel timplanelös skola, där varje ämnes reglerade timmar tagits bort för att bättre matchas med dagens målstyrda skola. Detta är också ett led i att sätta eleven i centrum då man utan timplanen kan avgöra hur många timmar en elev behöver för att uppnå målen i ett ämne.

Eleverna är också de som till största del styr den dagliga verksamheten i skolan, då närheten mellan lärare och elever är stor. Eleverna är lärarnas klienter i jämförelse med andra yrkesgrupper. Förutsättningarna för lärarna ser dock annorlunda ut, eftersom de inte kan avsäga sig sina klienter. Detta skapar en arbetsplats som inte är lik någon annan.

Organisatorisk är skolan som arbetsplats alltså olik andra och den kännetecknas som komplex och diffus, vilket är ett resultat av den rad aspekter och intressen som skolan omges av. I vår analys har det också framkommit att organisationen skolan ofta styrs av en svag ledning. I Lärarförbundets studie (2004) redovisas intervjuer där det framkommer att lärarna vill ha ett tydligare ledarskap. De vill att skolläda ska stödja lärarna i prioriteringen och i att sätta gränser i sitt arbete. Detta, bland annat, för att mängden arbete ska fördelas på ett rimligt sätt. De konstaterar också att arbetsbelastningen i skolan är ojämn och att perioder med mycket stress gör dem utmattade. Ingrid Westlund är övertygad om det finns en tydlig koppling mellan skolor med ett dåligt ledarskap och antalet "utbrända" lärare (Lärarförbundet, 2004).

Att skolan utsätts för stor granskning och måste förhålla sig till en rad aspekter, intressen och personer, skapar en arbetsplats olik andra. Detta skapar också den trygghet och säkerhet som samhället måste ha i förhållande till skolan eftersom vi i Sverige har skolplikt. Skolan skall granskas och synas, vilket innebär att skolan behöver stark ledning som kan styra arbetet utifrån den mängd aspekter som finns. I vår analys framkommer också att läraryrket kan kännas tungt på grund av att det är ett yrke och en arbetsplats som ofta debatteras och kritiserar. Vi anser att skolan tyvärr får allt för mycket negativ uppmärksamhet i media, vilket i längden resulterar i ett negativt arbetsklimat för såväl elever som lärare.

Sammanfattningsvis kan vi säga att avregleringen och kommunaliseringen har gett den enskilde läraren ett större ansvar. Detta innebär att läraryrket har individualiserats medan kraven på samarbete ökat. Tolkningsfriheten i styrdokumentet bidrar också till lärarnas individuella ansvar nu är större än förr. Samtidigt har arbetstiden fått en tydligare reglering. Vår undersökning visar att det finns skillnader mellan de styrande reglerna för arbetstiden och den faktiska verkligheten. Arbetsuppgifter som är osynliga upptar mycket av arbetstiden, men lärarna är överens om att det är uppgifter som måste finnas för att verksamhetens mål skall uppnås. Den största delen utav arbetstiden upptar undervisningen, vilket också är den del som lärarna prioriterar.

Skolan är en institution som dels styrs av traditioner men samtidigt är i ständig förändring. Vi tror att lärarnas arbetstid i framtiden kommer att förändras. Försök finns, som sagt redan med exempelvis 40 – timmars arbetsvecka. Vi menar att arbetets komplexitet måste belysas för att skapa förutsättningar för lärare och elever att uppfylla målen för uppdraget.

9. REFERENSER

Litteratur:

Arbetslivsinstitutet (2006:3), Calle Rosengren, *Tiden som form och upplevelse – om relation mellan tid och arbete* (hur ska denna skrivas – han har skrivit den år arb.liv.inst.?)

Arbetslivsinstitutet Syd (2000), *Hinder och möjligheter för lärare i dagens skola*.

Berg, Gunnar (2003), *Att förstå skolan – En teori om skolan som institution och skolor som organisationer*. Lund: Studentlitteratur.

Bergström, Göran och Boréus, Kristina (red.) (2005), *Textens mening och makt – metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. Lund: Studentlitteratur.

Colnerud, Gunnel och Granström, Kjell (2002), *Respekt för läraryrke – Om lärares yrkesspråk och yrkesetik*. Högskoleförlaget vid Lärarhögskolan i Stockholm.

Gannerud, Eva (2001), *Lärares liv och arbete i ett genusperspektiv*. Stockholm: Liber AB.

Granström, Kjell (2003), *Organisationens betydelse för den psykosociala miljön i skolan*, Arbetslivsinstitutet inom programmet Skolliv.

Lindqvist, Per (2002), *Lärares förtroendearbetstid*, Forskarutbildningen i pedagogik, Malmö högskola.

Läraryrkesförbundet (2004), *I rättan tid – läraryrkesförbundets utredning om arbetstid och arbetsorganisation*.

Lärares Riksförbundet (2002), *Hur har lärare och studie- och yrkesvägledare det på jobbet – och hur skulle de vilja ha det?*

Lärares Riksförbundet (2003), *Personalen - den viktigaste resursen. Hur har lärare och studie- och yrkesvägledare det på jobbet – och vad krävs för att det ska bli bättre?*

Lärares Riksförbundet (2004), *Se den enskilde medarbetaren och anpassa arbetet! Lärare och studie- och yrkesvägledare beskriver sitt arbete*.

Nordäng, Ulla Karin (2002), *Lärares raster - Innehåll i mellanrum*, Forskarutbildningen i pedagogik, Malmö högskola.

Skolverket (2003), *Tid för lärande - Nationella kvalitetsgranskningar 2001 – 2002*.

Stukát, Staffan (2005), *Att skriva examensarbete inom utbildningsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur.

Stukát, Staffan (1998), *Lärares planering – under och efter utbildningen*. Göteborgs universitet.

Sundström, Helena (2002): *Hur fördelar en lärare sin arbetstid?* Linköping: Examensarbete

Westlund, Ingrid (1998), *Elevernas tid och skolans tid*. Lund: Studentlitteratur

Tidskrifter:

Skolvärlden nr 7 / april 2006 – Lärarnas riksförbunds facktidskrift.

Opublicerat material:

Aili, Carola & Brante, Göran (2006), *Qualifying Teacher Work- Everyday Work as Basis for the Teacher professions'Autonomy*.

Molander, A. och Terum, L-I (2006) *Profesjonsstudier*

Elektroniska källor:

Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet (Lpo 94) (2002-01-16) <http://www.skolverket.se/styr/laroplaner/lop94/index.shtml>

Nationalencyklopedin, www.ne.se

Styrdokument

Lärares arbetstid – en lathund- Lärarboken från Lärarnas riksförbund 2003

Läraryrket & Lärarnas Riksförbund (2000): *ÖLA 00*

Skollagen – Lärarboken från Lärarnas riksförbund 2003

10. BILAGOR

Bilaga 1.

Utdrag ur en lokal arbetsplan från Göteborgs kommun:

Mål 2005/06:

- * *Egen och gemensam kompetensutveckling skall ges så att de övergripande målen kan uppfyllas, den som har behov av en mentor skall kunna erhålla det, antingen vid den egna skolan eller från närliggande skolor,*
- * *Det skall finnas en resurs på skolan som kan stödja IT-arbetet enligt IT-planens intentioner,*
- * *Utverka samverkan över teamen genom att delge varandra bra pedagogiska erfarenheter. Detta skall ge en röd tråd i barnens lärande, samt gemensam grund för pedagogernas bedömning.*
- * *Utveckla läs- och skrivinläring genom skrivdans för förskolebarnen.*
- * *Schemalägga 20 min/v med ”problemlösning i matematik” för att förbereda för diagnostiska prov i år 2 samt nationella prov i år 5. Fortsättning från föregående läsår.*
- * *Lära känna det engelska språket genom sånger, texter osv, även i år F-2 vilket schemalägges från år 1 med ca 20 min per vecka. En skolutvecklingsgrupp för engelska skall bildas under höstterminen.*
- * *Som ett led i mångfaldsarbetet skall fler vänskolor etableras.*
- * *Arbeta medvetet med genusperspektiv i samtliga klasser och i förskolan.*
- * *NO-lådor skall tillverkas och färdigställas.*
- * *För att minimera risken för mobbing och utanförskap kommer det att finnas ”Kamratstödjare”. Sex elever från år 5 prövar under läsåret att vara kamratstödjare.*

Allas rätt att bli respekterad och hörd:

”Demokratin vilar på en människosyn grundad i erkännande av allas lika och unika värde och kräver respekt för olikheter och mångfald.” (Skolplan Göteborg)

På skolan arbetar vi med allas rätt att bli respekterad och hörd genom att:

- arbeta regelbundet med etiska samtal, samt skolans värdegrundsprinciper.
- alla ska känna till skolans regler som utformas i samråd med elevrådet. Utöver dessa har alla grupper sina egna trivseregler,
- under några veckor i oktober arbetar hela skolan med temat mänskliga rättigheter.
- arbeta regelbundet med kränkande ord.

Allas rätt till inflytande och delaktighet

”Förskola och skola har ett särskilt ansvar för att barn och unga tillförsäkras inflytande och delaktighet. Med delaktighet och inflytande följer ansvar. Ansvar för sig själv, sina kamrater och för det som berör alla. Delaktigheten utvecklas i takt med mognad och förmåga.”

(Skolplan Göteborg) På skolan arbetar vi med allas rätt till inflytande och delaktighet genom att:

- det i varje klass finns ett fungerande klassråd,
- det finns ett elevråd på skolan där eleverna har möjlighet att påverka beslut,
- sträva efter att eleverna skall få så stort inflytande som möjligt i det dagliga arbetet oberoende av kön och etnisk bakgrund,
- återkoppla enkäterna i Balanserade styrkort
- skolan har en lokal styrelse med föräldramajoritet.

Allas rätt till lärande och kunskap

”Lärande är vägen till kunskap. Lärande sker ständigt från det vi föds genom hela livet, ett livslångt lärande. Lärande sker överallt och på olika sätt. För små barn är leken ett sätt att lära. För den unge kan läsande eller skapande verksamhet ge kunskap och förståelse.” (Skolplan Göteborg)

På skolan arbetar vi med allas rätt till lärande och kunskap genom att:

- variera arbetssätt för att tillgodose barnens olika inlärningsstilar,
- utnyttja varandras olika kompetenser inom arbetslaget/skolan,
- stärka barnens språkutveckling bland annat genom att aktivt intressera barnen för böcker, främst skönlitteratur,
- arbeta med portfolio som en metod att dokumentera och synliggöra lärandeprocessen,
- ge barnen tid för utvärdering och reflektion,
- presentera vad barnen förväntas uppnå enligt Lpo94 och Göteborgs skolplan genom ämnesmålen som finns i portfolio.
- skolan har en IT-plan och vi använder datorn som ett pedagogiskt redskap i verksamheten, bla Kunskapsnätet.
- arbeta aktivt med ämnet teknik.
- använda stadesn kulturutbud som en del i verksamheten
- genomför diagnostiska prov i matematik i år 2 och successivt i svenska.
- öka andelen barn som klarar de nationella proven i år 5.

Allas rätt till utvärdering och återkoppling

”Tid för reflektion och analys av både arbetssätt och individuella prestationer finns. Resultaten återkopplas skriftligen och muntligen och ligger som grund för det fortsatta arbetet.” (Skolplan Göteborg)

På skolan arbetar vi med allas rätt till utvärdering och återkoppling genom att:

- arbeta med portfolio som en metod för att dokumentera och synliggöra lärandeprocessen för barnen,
 - erbjuda utvecklingssamtal minst två gånger per läsår.
- På utvecklingssamtalet sätter barn, föräldrar och pedagoger tillsammans upp mål (individuell utvecklingsplan) med utgångspunkt från barnens arbeten samt barnets portfolio, som följs upp vid nästa utvecklingssamtal.
- individuella utvecklingsplaner skall successivt arbetas fram och integreras med barnets portfolio.